

MIRON GH. CONSTANTINESCU ȘI RELANSAREA SOCIOLOGIEI ÎN ROMÂNIA ÎN PERIOADA COMUNISTĂ*

DAN BANCIU**

ABSTRACT

MIRON GH. CONSTANTINESCU AND THE RELAUNCHING OF SOCIOLOGY IN ROMANIA IN THE COMMUNIST PERIOD

This paper treats the history of Romanian Sociology in the period of the Communist regime, starting from the biography of Miron Constantinescu, an important Communist politician, an intellectual and a professor, who played a significant role in the institutional construction of the field of Sociology. After the establishment of the Communist regime in Romania, Sociology was banned in education and research, and was officially reintroduced in 1965. The article analyses the social and political contexts of the reinstitutionalization of Sociology in the 60s, as well as Miron Constantinescu's controversial role as an emblematic personality of the Communist regime.

Keywords: Communist regime, history of Sociology, sociological research, institutionalization.

1. PREAMBUL

Istoricii și biografii care s-au aplecat asupra studierii sinuoasei și controversatei perioade a comunismului în România nu puteau să ignore din analizele și scrierile lor activitatea lui Miron Constantinescu (1917–1974), personalitate politică și intelectuală, deopotrivă, care a îndeplinit funcții de răspundere în conducerea partidului și statului, afirmându-se și gestionând destinele sociologiei din România, odată cu reinstituționalizarea acesteia în învățământ și cercetare, după 1965. Marea majoritate a scrierilor despre M. Constantinescu, fondate pe o bogată și solidă

---

* O variantă a acestui text a apărut și în revista *Punctul critic*, nr. 3, 2017.

** Researcher, the Institute of Sociology of the Romanian Academy, Bucharest; e-mail: angela_banciu@yahoo.com.

„*Revista română de sociologie*”, serie nouă, anul XXIX, nr. 1–2, p. 169–199, București, 2018

Creative Commons License
Attribution-NoDerivs CC BY-ND

documentare și studiere a arhivelor¹, de a căror obiectivitate și probitate științifică nu ne îndoim nicio clipă, ne dezvăluie o imagine publică a acestuia mai degrabă negativă; o persoană autoritară, ambițioasă și de un dogmatism exclusivist. Mai mult, se consideră că „ascensiunile și căderile pe scena vieții politice comuniste defineau personalitatea unui om cultivat și destoinic, minată însă când de oportunism și servilism, când de setea de putere”².

Imaginea politică a acestui personaj, creionată pe baza documentelor arhivistice, care se concentrează, din nefericire, asupra ascensiunilor și decăderilor politice ale acestuia, implicat în luptele pentru putere ale unor vremuri tulburi și periculoase, credem, trebuie completată de cea a lui „*homo sociologicus*”, Miron Constantinescu, rămânând în memoria și amintirea multor sociologi ca unul care a contribuit, poate, decisiv la relansarea sociologiei în țara noastră, după un inter-regnum de aproape două decenii de la interzicerea și „decapitarea” sociologiei, după 1948.

Încercarea noastră nu este de a „reabilita” personalitatea controversată a lui Miron Constantinescu, întrucât cred că el nu are nevoie să fie reabilitat, nici de a „cosmetiza” perioada trăită alături de el și de confracții mei de generație, perioadă care, oricum, s-a închis definitiv și nu mai poți decât, eventual, să o „prezici” (cum mai procedează unii astăzi), ci de a reconstitui, pe cât posibil, pe baza memoriei colective și a istoriei orale, dar și a unor documente și publicații ale vremii, anumite evenimente notabile care au marcat evoluția sociologiei și a sociologilor în timpul când Miron Constantinescu a fost profesor, cercetător și publicist. Pot spune că, alături de alți colegi sociologi, am trăit și am cunoscut destul de bine perioada și personajul în cauză, putând să-i apreciez comportamentul, retorica, elocvența, calitățile și virtuțile de profesor și cercetător, dar și slăbiciunile sale umane, astfel încât să pot releva ce a reprezentat acesta pentru sociologie și sociologi.

2. LABORATORUL DE SOCIOLOGIE – COPILUL DE SUFLET AL LUI MIRON CONSTANTINESCU

Dacă multă lume asociază numele lui Miron Constantinescu de reînstituționalizarea sociologiei în România, considerând că ea s-a făcut odată cu înființarea Secției de sociologie și a Catedrei de sociologie (în 1966) în cadrul Facultății de Filosofie a Universității București, foarte puțini știu faptul că el a fost unul dintre fondatorii Laboratorului de Sociologie al Universității București, care a luat ființă în noiembrie 1965. Atunci s-a constituit primul său grup de lucru,

---

¹ Ștefan Bosomitu, *Miron Constantinescu. O biografie*, București, Editura Humanitas, 2014, (476 de pagini). Din nefericire, sociologii se pare că au cam uitat de contribuția lui Miron Constantinescu la relansarea sociologiei, la care acesta a avut un rol important (Ștefan Costea, *Miron Constantinescu (1917–1974) 80 de ani de la naștere*, în *Revista română de sociologie*, nr. 5–6, 1997.

² Stelian Neagoe, *Oameni politici români* (enciclopedie), București, Editura Machiavelli, 2007, p. 197.

organizat exclusiv pe bază de participare voluntară, din care au făcut parte, alături de Miron Constantinescu, G. Vlădescu-Răcoasa, N. Bagdasar, N. Radulian, H.H. Stahl, N.S. Dumitru, Bianca Bratu, O. Berlogea, V. Pavelcu, Nicolae Kallos și Stanciu Stoian³. Inițial, acest laborator era în subordinea Ministerului Învățământului, de unde și concentrarea sa exclusivă pe probleme de sociologia învățământului, cum ar fi: balanța generațiilor școlare, orientarea școlară și profesională, prognoză școlară etc. În decembrie 1968, acest laborator devine o unitate de cercetare instituțională, care funcționa pe lângă catedra de sociologie, având personalitate juridică proprie și o serie de angajați (remunerați) pe posturi de *sociolog* (sau sociolog principal). După cum reiese din lectura unui articol (nesemnat), Miron Constantinescu preciza foarte clar că: „Laboratorul nu este un apendice al Catedrei de sociologie, ci, deși el contribuie la activitățile catedrei, are un caracter mult mai larg. De aceea, în componența laboratorului sunt cuprinși specialiști de diverse preocupări de cercetare și cu formații variate, ca: sociologi, istorici, ingineri, arhitecți, matematicieni, politologi, economiști, filozofi, medici, eticieni, pedagogi, psihologi, și alți specialiști...”⁴. „Laboratorul servește sarcinilor curente ale catedrei, dar el trebuie să păstreze legătura cu cercetările actuale și să orienteze munca absolvenților. Această legătură are în primul rând un caracter metodologic sprijinind și îndrumând metodologic pe tinerii cercetători”⁵. După părerea mea, dar și a altor colegi, este clar că Miron Constantinescu, deși *formal* se declara adept al sociologiei marxiste, *informal* era susținătorul sociologiei gustiene și al modului său de organizare, laboratorul fiind conceput a funcționa *interdisciplinar*, cu specialiști din diverse domenii ale științelor sociale, dar și ca unitate de cercetare și formare pentru viitori absolvenți de sociologie. De altfel, chiar de la începutul său instituțional, în laborator au fost încadrați (prin concurs sau repartitie) nu numai absolvenți de sociologie (Iancu Filipescu, Maria Voinea), dar și filosofi (Ion M. Popescu, Adina Apostol), juriști și istorici (subsemnatul), geografi (Maria Băcănaru), statisticieni etc. Laboratorul avea și un departament de documentare, cu misiunea de a asigura schimbul de cărți și traducerea unor lucrări de specialitate venite din străinătate. De asemenea, Laboratorul dispunea de o bibliotecă extrem de bogată și variată (multe din cărți fiind procurate personal de Miron Constantinescu), la care se mai adăuga și biblioteca personală a profesorului H.H. Stahl, din care noi „ne-am împrumutat” de multe ori pe ascuns, în lipsa profesorului, uitând uneori să-i mai înapoiem cărțile. Îmi aduc aminte că odată Miron Constantinescu a venit la laborator și, discutând cu

³ *Laboratorul de Sociologie al Universității din București*, în *Viitorul social*, nr. 1, 1972, p. 999–1004. Deși acest articol nu este semnat, după modul de redactare și stilul personal este cert că a fost scris de Miron Constantinescu. Ulterior, am dezvoltat o serie din ideile expuse de Miron Constantinescu în acest articol într-un alt material publicat sub titlul *Laboratorul de Sociologie al Universității din București, unitate de cercetare integrată învățământului sociologic și practicii sociale* (*Viitorul social*, nr. 2, 1975).

⁴ *Ibidem*, p. 1000.

⁵ *Ibidem*.

profesorul Stahl, acesta i s-a plâns că i-au dispărut o serie de cărți din biblioteca personală. Miron Constantinescu l-a ascultat și i-a spus zâmbind: „*Lasă, dragă tovarășe Stahl* (Miron Constantinescu folosea întotdeauna numai apelativul «tovarăș» sau «tovarășă», niciodată cel de «domn» sau «doamnă»), *parcă și noi nu luam cărți din biblioteca lui Gusti, fără sa-i spunem și să i le mai aducem înapoi*”.

Laboratorul de sociologie era situat pe strada Rafael Sanzio (lângă Biserica Armenească) la parter, într-o clădire boierească, de stil baroc, la etaj fiind o policlinică cu un cabinet de ginecologie, motiv pentru care multă vreme la ușa de la intrare sunau o serie de doamne și domnișoare foarte tinere solicitându-ne consultații ginecologice, confundând, se pare, sociologia cu ginecologia, atunci când vedeau inscripția cu *laboratorul*, sau fără să înțeleagă despre ce este vorba. Ulterior, această policlinică s-a mutat într-o altă locație, iar datorită intervențiilor personale ale lui Miron Constantinescu, laboratorul s-a extins și la etajul de sus, așa că era un spațiu extrem de generos pentru activități de cercetare, lectură, documentare și publicare. Toți cei cinci cercetători stipendiați dispuneam de acest spațiu, având la dispoziție birouri moderne, rechizite și chiar mașini de scris, la care am învățat să ne batem singuri manuscrisele, însă folosind doar un deget, spre disperarea profesorului Stahl, care ne critica mereu pentru acest lucru. Pentru noi, cel mai mare câștig a fost *biblioteca* laboratorului, unde existau cărțile clasice nu numai din domeniul sociologiei, ci și din cel al istoriei sociale, dreptului, economiei, psihologiei, antropologiei și filosofiei, ceea ce ne-a conferit unora dintre noi (în special profesorului Iancu Filipescu) o pregătire enciclopedică deosebită. În sala de bibliotecă se afla o masă imensă, la care puteam studia peste 20 de persoane, străjuită de niște scaune capitonate în piele neagră, pe care Miron Constantinescu le transferase de la Ministerul Învățământului la Laborator (ni se spusese că ele au fost făcute cadou chiar de unul dintre președinții Indoneziei la una din vizitele sale în România, la minister).

Miron Constantinescu venea mai rar la acest laborator, însă dispunea de un birou special, la parter, unde avea un birou imens, cu scaune de piele și mai multe seifuri în care ținea arhiva laboratorului și o serie de acte și documente personale, precum și caiete de însemnări din perioada când a îndeplinit diverse funcții pe linie de partid și de stat, care, după moartea sa, au fost ridicate de niște „tovarăși” și duse nu se știe unde, pierzându-se astfel o importantă sursă de documentare pentru istorici și sociologi. Foarte multă lume credea (sau era convinsă) că Miron Constantinescu era directorul acestui laborator (sau al Catedrei de sociologie), însă în realitate el nu a fost niciodată, *formal*, nici directorul laboratorului și nici șeful catedrei de sociologie, deși informal nimeni nu-i contesta această calitate, datorită anvergurii sale politice, dar mai ales intelectuale.

Pentru cei mai puțin avizați, precizez că eu, la bază, am formația de istoric și jurist, și nu de sociolog, dar, în urma unui examen extrem de riguros și serios, am fost angajat ca sociolog principal la Laboratorul de Sociologie (începând cu 1 septembrie 1969). Comisia de concurs era compusă din Henri H. Stahl, Miron

Constantinescu și Ion Drăgan, persoane pe care le-am văzut și cunoscut atunci pentru prima dată în viața mea. Toți trei erau extrem de sobri, impunând respect și seriozitate, fără gesturi sau cuvinte familiare cu candidații. Am avut un mare noroc la proba scrisă, unde unul dintre subiecte se referea la *Fapte, fenomene și procese sociale* și era, de fapt, titlul unuia dintre capitolele redactate chiar de Miron Constantinescu (în volumul *Sociologie generală*, din 1968), dar pe care l-am combinat cu ceea ce citisem din E. Durkheim (*Regulile metodei sociologice*, traducerea lui C. Sudețeanu), privitor la „fenomenele normale și morbide”. Spre surprinderea mea, Miron Constantinescu mi-a comunicat că i-a plăcut lucrarea, dar că am un scris nelizibil (ceea ce era adevărat), dar și multe lacune în ale sociologiei (ceea ce era și mai adevărat), însă am posibilitatea să învăț în continuare. Și, pentru că din discuția purtată a aflat că am fost profesor de istorie în mediul rural, m-a dat în *custodia* profesorului H.H. Stahl (ceea ce a fost o șansă neașteptată pentru mine).

Primul director al Laboratorului de sociologie cu care am avut întâlnirea ca sociolog (înainte și după ce am devenit prin concurs sociolog principal) a fost Tiberiu Bogdan, căruia îi păstrez și astăzi o pioasă recunoștință, datorită felului său „franc”, dar și glumeț, de abordare. Era un bun profesionist în domeniul psihologiei judiciare și psihologiei crimei, unde a publicat cărți valabile și în ziua de astăzi. Acest personaj însă m-a „dezarmat” complet de la început, atunci când i-am spus că vreau să mă orientez spre cercetarea crimei și criminalității. Mi-a spus foarte clar: „În societatea socialistă nu există crime și delictе decât întâmplător, și nu poți explica decât făcând sociologie marxistă”. Sunt convins (așa cum și atunci am fost convins) că nu credea o iotă din ceea ce mi-a spus, a vrut doar să mă testeze și cred că, studiindu-mi reacțiile, și-a dat seama că se poate baza pe mine. De altfel, cât timp a fost director al Laboratorului de Sociologie (până când a fost înlocuit cu Virgil Constantinescu, cred, dacă mai țin minte, în anul 1971), pentru mine, Tiberiu Bogdan nu a fost numai director, ci și un coleg de breaslă (chiar dacă prin formație era psiholog), mereu dispus să te ajute, să te îndrume, iar în anumite momente dificile să spună o glumă bună, care să te destindă. Stilul său, glumeț și dezinvolt, fără inhibiție și teamă, dublat de o temeinică și solidă pregătire profesională, a reprezentat pentru mine un „model” în primele mele încercări de a deveni sociolog.

În schimb, pe Miron Constantinescu l-am văzut și cunoscut personal cu ocazia concursului de sociolog principal, el insistând foarte mult ca în acest Laborator să existe sociologi (și nu cercetători), întrucât a vrut (și a reușit) ca profesia de sociolog să fie introdusă în nomenclatorul ocupațiilor și profesiilor din România, pentru a putea fi recunoscută și legitimată de autoritățile vremii.

La prima vedere Miron Constantinescu îți apărea ca o persoană masivă și înaltă, având umerii lați, cu un păr grizonat spre alb, cu o față luminoasă, încadrată de o pereche de ochelari cu ramă groasă (de care nu se despărțea niciodată) prin care te sfredelea cu privirea foarte atent. Vorbea rar și apăsat, extrem de elocvent și clar pentru oricine, impunând distanță și respect, însă fără să pară amenințător, cum l-au perceput unii. Nu l-am văzut niciodată nervos, ridicând tonul sau bătând cu

pumnul în masă, iar cu noi, cei de la laborator, se purta extrem de binevoitor, politicos chiar, salutându-ne și dând mâna cu noi de câte ori venea în vizită la laborator. De altfel, el considera Laboratorul ca fiind *o a doua lui casă*, unde sosea cu plăcere ca să se relaxeze. Îmi aduc aminte că, cu ocazia diverselor sale numiri în funcții, noi, cei din Laborator, îi trimiteam telegrame de felicitare, la care el răspundea prompt, prin câte o carte de vizită cu numele său inscripționat pe ea, însoțită de trei litere: MPF. Multă vreme ne-am tot gândit ce ar putea să însemne aceste trei litere, până când, într-o zi, cineva ne-a lămurit misterul – *MPF reprezenta, de fapt: „Mulțumesc pentru felicitare”* (fără comentarii).

Avea o mare încredere în noi, cei mai tineri sociologi, dovadă că, atunci când cel de al doilea director al laboratorului a comis o gafă politică impardonabilă, a telefonat personal și ne-a comunicat mie și colegului Iancu Filipescu următoarele: *„Tovarășul... a fost destituit pentru grave greșeli politice și ideologice și din acest moment voi doi preluați funcția de director al Laboratorului de Sociologie”*, după care a închis telefonul. Noi eram în cel de al nouălea cer de fericire, dar, din păcate, bucuria noastră nu a durat decât o zi, pentru că imediat s-a înființat șeful catedrei de sociologie, profesorul Ioan Drăgan. Acesta, cu binecunoscuta lui diplomatie personală persuasivă, ne-a spus că Miron Constantinescu s-a grăbit și că, de fapt, conducerea Laboratorului revine *de jure* șefului de catedră, noi acceptând fără nicio împotrivire, mai ales că nici nu doream, sincer, să avem o asemenea răspundere. Dimpotrivă, pot spune că ne-a convenit de minune acest lucru, mai ales că profesorul Ioan Drăgan era o persoană foarte ocupată, având mai multe funcții, motiv pentru care venea mai rar prin laborator, așa că noi am putut beneficia de mult timp liber și, mai ales, de multă libertate în privința opțiunilor noastre sociologice.

Aș mai dori să amintesc un amănunt definitiv legat de concepția lui Miron Constantinescu de a înțelege și promova sociologia la începuturile relansării acesteia, care privește Simpozionul Național cu tema: *Metode și tehnici ale sociologiei*, desfășurat la București, în 24–26 iunie 1969, organizat de Catedra și Laboratorul de Sociologie și de Institutul de expertiză și recuperare a capacității de muncă. El a fost structurat pe cinci secțiuni: *Metodologie generală, Metode și tehnici matematice, Metode și tehnici corelate, Metode și tehnici aplicate diferitelor domenii și Investigații de ordin istoric privind metodele și tehnicile sociologice*, majoritatea materialelor și comunicărilor prezentate fiind publicate în anul următor (1970), sub forma unui volum coordonat de Miron Constantinescu și Octavian Berlogea⁶. În *Cuvântul-înainte* al aceluși volum Miron Constantinescu preciza că scopul simpozionului a fost acela de a face o demarcație netă între diletantism și *cercetarea științifică autentică* și de a se riposta împotriva *imposturii și improvizației științifice în sociologie*, ceea ce era perfect adevărat în acele

---

⁶ *Metode și tehnici ale sociologiei* (coord.: prof. univ Miron Constantinescu și conf. univ. Octavian Berlogea), București, Editura Didactică, 1970.

momente de început ale sociologiei. Cu această ocazie, am cunoscut și eu o serie de sociologi mai vechi și mai noi, între care amintesc pe: G. Vlădescu-Răcoasa, Leon Țopa, Octavian Neamțu, Roman Cresin, Vladimir Krasnoseschi (pe care Tiberiu Bogdan îl tachina spunându-i că doar numele lui și al lui Scaraoschi se termină în „schi”), Mircea I. Manolescu, toți făcând parte din generația lui Dimitrie Gusti, H.H. Stahl și T. Herseni, dar și mai noi și tineri (pe atunci), precum: V. Constantinescu, P. Grigorescu, A. Cazacu, A. Stănoiu, N. Damian, S. Chelcea, etc. (toți din Catedra de Sociologie). Îmi aduc aminte de acest simpozion întrucât am lucrat zile întregi (inclusiv sâmbăta și duminica) la pregătirea lui, cu diverse comisioane (telefoane, întâlniri, programe și invitații, ecusoane etc.), iar în final, conducerea laboratorului a trimis un memoriu lui Miron Constantinescu, în care solicita să fim recompensați material pentru orele efectuate peste program. Răspunsul a venit prompt din partea și sub semnătura lui Miron Constantinescu, scris cu pix de culoare neagră, cu următorul conținut: „*Tuturor acestor tovarăși să li se aducă mulțumiri publice*”, ceea ce cred că denotă inflexibilitatea, dar și parcimonia lui față de gestionarea banului public. Și, ca un ultim amănunt, dar nu lipsit de importanță pentru ceea ce dorea Miron Constantinescu să redevină sociologia, este faptul că lucrările Simpozionului Național s-au desfășurat în vechea clădire a Academiei de Științe Economice, situată în Piața Romană (colț cu Strada Căderea Bastiliei), unde în trecut a fost și sediul Institutului Social Român, fondat de Dimitrie Gusti. Coincidență sau nu, se crea astfel un *arc peste timp*, după cum spunea Miron Constantinescu, la închiderea lucrărilor acestui simpozion, dorind să marcheze continuitatea dintre sociologia gustiană cu cea actuală, aflată abia la începuturile sale.

Din toamna anului 1970, Laboratorul de sociologie a primit primii absolvenți ai secției de sociologie: Maria Voinea (care ulterior a optat pentru cariera didactică, ajungând profesor universitar) și Iancu Filipescu (care s-a mutat și el la Universitatea Politehnica București), precum și doi absolvenți de filosofie: Adina Apostol (soția filosofului Pavel Apostol, care și ea a stat puțin, optând pentru ziaristică) și Ion M. Popescu (care, deși nu avea un dosar „curat”, a fost încadrat în laborator cu știința și aprobarea lui Miron Constantinescu). Acest coleg se remarcă nu numai prin cunoștințele sale profunde, spontaneitatea răspunsurilor date, inteligența sa nativă, ieșită din comun, cât mai ales prin suferințele și drama sa. Deși era copil de țărani săraci din comuna Tismana, I.M. Popescu a reușit printre primii la Facultatea de Filosofie din București, unde s-a făcut imediat remarcat, în primul rând, prin cunoștințele sale profunde în domeniul filosofiei, precum și prin atitudinea sa curajoasă și demnă față de unii profesori de atunci, care încercau să-i îndoctrineze pe studenți cu tezele marxist-leniniste. Atașat profund de filosofia lui Lucian Blaga, el a refuzat să accepte mecanic și forțat preceptele marxist-leniniste, motiv pentru care, împreună cu alți colegi, și în urma unor denunțuri calomnioase și neadevărate, a fost condamnat la ani grei de temniță. Eliberat în 1964, și-a continuat și finalizat cursurile întrerupte, după care s-a înscris la Facultatea de

Drept din București, unde am fost colegi de an, în perioada 1967–1972. Era acel gen de personalitate neînduplecată, care ceda foarte greu, dar de la care am învățat o serie de lucruri folositoare în viață. Și astăzi, la aproape 20 de ani de la dispariția lui prematură, ne amintim mereu de el, mai ales de replicile sale tăioase, dar corecte, adresate unor indivizi care încercau să-l „măgulească”, după ce au dat denunțuri mincinoase împotriva lui, ce i-au atras ani grei de temniță.

Laboratorul beneficia și de serviciile unui statistician (Nina Niculescu), care dispunea de o mașină de calcul „Felix CX”, utilizată în prelucrarea datelor din chestionare, chestionare „despuiate” după metode „primitive” și dificile, precum și de două documentariste și de o bibliotecară, asigurându-se astfel un aspect inter și multidisciplinar acestei unități de cercetare.

Cât privește atmosfera din cadrul Laboratorului, ea poate fi considerată de „boemă” sociologică, în sensul că cei care făceam cercetare nu eram constrânși de un program administrativ și nici nu exista o condică propriu-zisă pentru a fi semnată zilnic, așa că dispuneam de foarte mult timp liber, de care am profitat însă din plin, spre deosebire de alți colegi de generație din alte institute, legați de condică și program strict, dar fără eficiență. Deși, în genere, respectam programul, noi invocam mereu, atunci când eram controlați, cuvintele profesorului Stahl, care spunea: *„Sociologia nu se face administrativ, iar pentru a face cercetare este nevoie de timp de gândire, concepere, proiectare și realizare, or, acest lucru se face liber, nu constrâns administrativ”*. În consecință, nu ne-am irosit în zadar timpul, dimpotrivă, zilnic citeam cărți de sociologie, luând la mână și „despuind” pe fișe tematice revistele lui D. Gusti („Sociologie românească”, „Arhiva pentru știință și reformă socială”). Ne-am alcătuit teancuri de fișe bibliografice și note de lectură, dintre care unele le mai recitesc și astăzi. Pot să spun că atunci, datorită lecturilor și traducerilor efectuate în bibliotecă (multe din R. Aron, P. Sorokin, M. Weber, E. Durkheim, V. Pareto ș.a.), mi-am început „ucenicia” în sociologie, începând chiar să public, destul de timid, primele mele articole în revista „Colocvii”, „Analele Universității București – Seria Sociologie” și „Caiete de studii, referate și dezbateri”, ale Laboratorului de Sociologie și, mai târziu, în revista „Viitorul social”. Tot în cadrul laboratorului, am avut prilejul să realizăm contacte și cu alte domenii științifice decât sociologia; mă refer, în primul rând, la Comisia pentru istoria învățământului, care funcționa în cadrul Laboratorului nostru și era condusă de profesorul Constantin C. Giurescu, pe care l-am văzut personal discutând amical cu Miron Constantinescu. În ciuda trecutului său, C.C. Giurescu a fost sprijinit, în situații dificile, de Miron Constantinescu, acesta respectându-l și prețuindu-l ca istoric de excepție.

Însă veritabila atmosferă de emulație științifică s-a datorat, în foarte mare măsură, profesorului Henri H. Stahl, care a reprezentat pentru noi un strălucit exemplu de cercetător și profesor, teoretician și practician, cu o pregătire multidisciplinară în domeniile sociologiei, istoriei sociale, economiei, științelor politice, dreptului etc. Lecțiile sale zilnice, pe care ni le ținea spontan, în spațiul

destinat bibliotecii, au reprezentat adevărate jaloane de „meșteșug” sociologic, teoretic, metodologic și aplicativ. Unii sociologi de azi consideră că Henri H. Stahl era mai degrabă un „tehnician” și mai puțin un teoretician al sociologiei, ceea ce nu este adevărat, iar noi, cei care l-am cunoscut în perioada de funcționare a laboratorului (1969–1974), am avut de învățat enorm de la dânsul. Pentru mine a fost și a rămas un adevărat model, pe care am încercat mereu să-l urmez, deși sunt conștient că nu am reușit, decât parțial, să realizez acest lucru. A fost cel care mi-a îndrumat primii pași în sociologie, în special în sociologia rurală, unde am debutat inițial, și, ulterior, în sociologia juridică și a criminalității, în care m-am consacrat.

Concepând sociologia ca o „sinteză” creatoare a științelor sociale, profesorul organiza săptămânal dezbateri cu toți doctoranzii, prezentându-ne și discutând ore în șir despre filosofie, etică, geografie socială, economie socială, drept, istorie socială etc., astfel încât toți am dobândit numeroase cunoștințe din toate aceste domenii și ne-am format o structură de gândire sociologică și enciclopedică riguroasă.

Dar meritul principal al profesorului Stahl constă în faptul că a fost un adept și un promotor al *sociologiei de teren* și al cercetărilor concrete (fără să nege sau ignore și importanța *sociologiei de cabinet* sau a cercetărilor de bibliotecă). Ne-a învățat că orice investigație de teren are trei componente: *teoria* (sau conceptualizarea) problemei urmărite, *metodologia problemei* (metode, tehnici și procedee utilizate) și *cercetarea* propriu-zisă a problemei. Partea cea mai dificilă pentru un sociolog, spunea Stahl, o reprezintă teoria și conceptualizarea problemei, deoarece, oricât de bune ar fi metodele și tehnicile utilizate, nu obții nimic palpabil dacă utilizezi concepte ambigue, improprii sau care nu caracterizează realitatea socială. Dacă mă gândesc bine, avea deja 65 de ani când a fost *recuperat* de Miron Constantinescu la Laboratorul și Catedra de sociologie și tot datorită acestuia a obținut conducere de doctorat la peste 70 de ani, ceea ce a fost o șansă enormă pentru o serie de doctoranzi, care au putut astfel să lucreze alături de el. Miron Constantinescu îl stima enorm, dar, mai ales, îl respecta sincer, repartizase o cameră în laborator unde profesorul Stahl lucra permanent, zi de zi, alături de noi, iar de câte ori venea în laborator, Miron Constantinescu nu uita să îl viziteze și să stea îndelung la discuții amicale. La rândul lui, profesorul Stahl vorbea cu respect și chiar venerație despre Miron Constantinescu, căruia îi era recunoscător pentru faptul că, fără ajutorul acestuia, nu ar fi obținut apartamentul de pe Calea Dorobanților, după ce fusese evacuat din vechea locuință unde stătea cu chirie. Astăzi, dacă aș vrea să rezum într-o singură frază opera sociologică a profesorului Stahl și mai ales personalitatea sa sociologică, aș putea spune doar atât: *Dacă membrii cei mai reprezentativi ai școlii sociologice ai lui Dimitrie Gusti au fost fiecare, individual, veritabili soliști în ale sociologiei, H.H. Stahl a fost o orchestră întreagă.*

Însă cel mai notabil și nobil gest al profesorului Stahl pentru noi, cei tineri, a fost stăruința sa pe lângă Miron Constantinescu ca materialele redactate în urma cercetărilor desfășurate de noi în județul Vâlcea să fie incluse în cele două volume

bilangve pregătite special pentru Congresul mondial de sociologie de la Toronto (1974), ceea ce s-a și întâmplat⁷, manifestare la care Miron Constantinescu nu a mai putut participa, nemaifiind în viață (la acel congres se pare că urma să primească o funcție importantă în conducerea Asociației Internaționale de Sociologie).

O componentă importantă a Laboratorului de sociologie, la care Miron Constantinescu a contribuit decisiv, a fost organizarea unor întâlniri, discuții și dezbateri sociologice (bilunare și lunare) care s-au bucurat de o largă participare, devenind treptat un veritabil *cerc* intelectual de stimulare a reflecției teoretice și a schimbărilor de opinii în sociologie, dar și în alte discipline sociale. Aceste întâlniri se țineau în localul Bibliotecii Pedagogice (imobilul aparținuse marelui jurist Istrate Micescu, fiind confiscat de regimul comunist), de pe strada Zalomit (lângă intrarea în parcul Cișmigiu). Dezbaterile erau moderate de Miron Constantinescu și se țineau în ziua de joi, în sala mare de la parterul bibliotecii, care se dovedea a fi neîncăpătoare pentru cei care participau la ele. Aici veneau grupuri de persoane din cele mai diverse domenii de activitate, unele din vechea școală de sociologie a lui D. Gusti, altele din varii instituții și centre de cercetare, între care amintesc din nou pe G. Vlădescu-Răcoasa, Mircea I. Manolescu, Leon Țopa, Albert Francisc, Septimiu Kraus, Mihai Merfea, Valeriu Bulgaru, Ioan Matei, Petre Burloiu, Nicolae Racoveanu, Dan Grindea, Ovidiu Bădina, Haralambie Culea, Ion Aluaș, Vasilea Caramela și alții. Sunt convins că unii dintre cei prezenți la aceste ședințe de dezbateri veneau, mai ales, să îl vadă pe Miron Constantinescu și să fie văzuți de el și mai puțin mânați de dorințe științifice. Câștigul cel mai important al acestor dezbateri pentru noi, sociologii mai tineri, au fost informațiile obținute, schimbul de idei și replici, noutățile în sociologie, dar și modul de prezentare a comunicărilor, stilul și elocința vorbitorilor. Despre aceste dezbateri sociologice la care participau zeci de persoane, Miron Constantinescu ne-a spus că marele profesor american Reuben Hill (care participase la una din ele) a rămas profund marcat, afirmând că în țara lui este imposibil să aduci atâția sociologi sub aceeași cupolă. Dincolo de semnificația tematică sau metodologică a acestor dezbateri, faptul cel mai notabil a fost că discuțiile erau, de multe ori, aprinse și contradictorii, cu schimburi de replici deloc amicale între participanți. Discuțiile au fost înregistrate (pe bandă magnetică) și apoi publicate sub forma *Caietelor de studii, referate și dezbateri*, ale Laboratorului (începând din 1972), din care au apărut peste 50 de numere (din păcate, eu nu mai am decât câteva numere dispare). Nu mai știu care a fost soarta acestor *Caiete*, unde se mai află ele, pentru că, la mutarea sediului Laboratorului de Sociologie, multe s-au pierdut și distrus, confirmându-se parcă vorba plină de înțelepciune și umor a profesorului Stahl: „*Orice mutare dintr-o casă sau locuință este echivalentă cu un cutremur*”. Poate că mai există la Biblioteca Națională sau a Academiei Române, nu pot să

---

⁷ *Formes d'urbanisation de trois villages situés dans la zone d'une plateforme industrielle* (colectiv), în vol. *Le processus d'urbanisation en Roumanie* (coord.: M. Constantinescu, H.H. Stahl, I. Drăgan), București, Editura Meridiane, 1974 (a se vedea și varianta în limba engleză).

știu, însă, pentru cine dorește să facă sau să scrie o istorie despre sociologia din România în perioada comunistă, aceste *Caiete* reprezintă un izvor important de documentare.

Sociologii din generația mea cred că își mai amintesc de faptul că la una din aceste dezbateri, Miron Constantinescu a făcut o comunicare surprinzătoare și extrem de „novatoare” pentru istoria socială a României, sub titlul: *Despre formațiunea social-economică tributală*, publicată, după cum scrie H.H. Stahl, în *Caiete de studii, referate și dezbateri ale Laboratorului de Sociologie*, nr. 6, 1973, urmată de o alta, intitulată *Date noi cu privire la orânduirea tributală*, la rândul ei publicată în nr. 1, 1974 într-un alt *Caiet* al Laboratorului de Sociologie⁸. În cartea sa dedicată orânduirii tributare, H.H. Stahl recunoaște că profesorul „Miron Constantinescu are meritul de a nu-și fi oprit cercetarea doar la nivel teoretic, ci și de a fi căutat să vadă în ce mod istoria socială a Țărilor Române ar putea fi lămurită pe această cale”⁹. De fapt, Miron Constantinescu pornea de la analiza unui manuscris al lui Marx (cunoscut sub numele de *Rohentwurf*), care includea și un capitol despre formațiunile precapitaliste, concluzionând că „este necesară admiterea unui mod de orânduire social-economică, căreia îi dă numele de «orânduire tributală» (și nu «tributară») orânduire care nu s-ar înscrie în rândul formațiunilor clasice (de la comuna primitivă la sclavagism, la feudalism, capitalism și socialism) și nu ar fi o verigă de trecere de la una la alta din aceste formațiuni”¹⁰. Și, în continuare, spune că Miron Constantinescu considera că această orânduire tributală se poate caracteriza prin cincisprezece teze, aducând o serie de indicații metodologice care ar putea să formeze un plan de cercetări viitoare, menite să completeze problemele rămase încă deschise.

În legătură cu această teorie privind orânduirea tributală, extrem de incitantă (și de deranjantă, poate, pentru istoriografia de atunci), Miron Constantinescu intenționa să publice o amplă lucrare, înaintând manuscrisul la tipografia Universității București pentru a fi tipărit. Deși manuscrisul său a avut *bun de tipar*, cu semnătura lui Miron Constantinescu, în ultimul moment a fost dat la *topit*, iar șpaltul distrus. Nu cunosc nici până astăzi motivele acestei „cenzuri”, oricum, sunt convins că ordinul venea de la cel mai înalt nivel (mai ales că era vorba de însuși Miron Constantinescu, care, în ciuda poziției sale puternice, a trebuit să se supună). Indiferent cum am lua-o, cert este că manuscrisul nu mai există, pierzându-se definitiv o importantă sursă documentară pentru cercetătorii interesați de concepția istorică și sociologică a lui Miron Constantinescu despre istoria României¹¹.

---

⁸ Henri H. Stahl, *Teorii și ipoteze privind sociologia orânduirii tributare*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 13–14.

⁹ *Ibidem*, p. 26.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ În legătură cu această întâmplare, colegul Iancu Filipescu susține că întreaga ediție a cărții lui Miron Constantinescu privind orânduirea tributală a fost dată la *topit*. De fapt, trăsăturile orânduirii tributare, în speță ale despoției orientale, puteau fi ușor recunoscute în modul de

Legat de subiectele de dezbatere și comunicări de la Zalomit, cred că merită să readuc în memoria colegilor de bransă, participanți la aceste întâlniri, unele dintre intervențiile, observațiile sau replicile formulate de Miron Constantinescu. La una dintre dezbateri pe probleme de sociologie rurală, întrebat fiind dacă se mai pot retroceda terenurile către populația de la sate, Miron Constantinescu a răspuns: „*Teoretic se poate, dar din punct de vedere politic este imposibil*”. Altă dată, provocat fiind să-și spună opinia despre „*obsedantul deceniu*” (perioadă plină de crime și cercetări abuzive), Miron Constantinescu a răspuns pe un ton grav: „*Mie personal, când aud de epoca lui Gheorghiu Dej, mi se face părul măciucă*”. La o altă întâlnire, la care Miron Constantinescu a întârziat (întârziere pentru care s-a scuzat), ne-a relatat faptul că, fiind într-o vizită în județul Bacău (unde era deputat MAN), la întâlnirea cu cetățenii de acolo, aceștia s-au plâns ca nu găsesc carne, brânzeturi și mezeluri la magazine. La care el ne-a spus „*și ce credeți, tovarăși, că s-a întâmplat? Am dat ordin să se aducă aceste produse care lipseau, pentru ca oamenii să fie mulțumiți!*” (ce naivitate!). La o altă dezbatere ne-a relatat, cu lux de amănunte, despre cum a fost trimis de conducerea de partid la Olimpiada de la München (din 1972), care se apropia de sfârșit, iar România stătea foarte prost la capitolul medaliilor obținute, în ideea de a-i „*stimula*” și „*mobiliza*” pe sportivii români participanți: „*Ce credeți, tovarăși, că a trebuit să fac? M-am dus personal la întrecerea de lupte libere, unde concura românul Nicolae Martinescu. S-a luptat cu unul din URSS, care era o namilă, un mamut, o forță dezlănțuită a naturii, pe când al nostru era mult mai mic, părea că este lupta dintre David și Goliat. Am făcut galerie pe margine, am strigat și aplaudat și, în final, al nostru a câștigat*” (spre cunoștința mea și a colegilor, Miron Constantinescu nu a fost un „fan” al sportului, îi plăcea muzica clasică și opera, dar atunci a trebuit să execute o sarcină de partid). Că era un om extrem de meticulos și conformist o dovedește și faptul că aproape de sfârșitul unui an (mi se pare, 1973) când toată lumea aștepta vacanța, el a anunțat că dorește să mai avem o dezbatere în ziua de 29 sau 30 decembrie. Din sală s-a auzit atunci vocea lui Constantin Nicuță, care a spus că se apropie Anul Nou, la care Miron Constantinescu a ripostat prompt: „*Nu, tovarăși, Anul Nou este pe 1 ianuarie!*” (în cele din urmă a cedat insistențelor din sală și dezbaterea programată s-a reportat pentru anul următor).

Revenind la modul în care Miron Constantinescu a gândit și proiectat acest Laborator, ca o unitate de cercetare interdisciplinară, dar și de suport metodologic și practic pentru învățământul sociologic, trebuie spus că toți cei care au fost încadrați ca sociologi în acest laborator au fost antrenați în *practicile de cercetare* desfășurate cu studenții de la sociologie, ei realizând o serie de investigații sociologice, alături de membrii Catedrei, în numeroase zone ale țării (Iași, Brașov, Vâlcea, Timiș, Botoșani, Maramureș, Satu Mare, Bihor, Gorj etc.). Interesant este

---

organizare și funcționare a socialismului birocratic, ele fiind prezente în toate țările cu regim comunist (Confesiunile unui jurist sociolog, convorbire cu Dan Banciu, realizată de Iancu Filipescu, în Revista română de sociologie, nr. 5–6, 2006, p. 5–96).

faptul că, deși conducerea unei echipe de studenți revenea unui cadru didactic de la Catedra de Sociologie, în realitate, noi, cei de la Laborator, am fost aceia care am „stat” efectiv pe teren alături de studenți, de multe ori în aceleași condiții ca și ei. Aș aminti, de exemplu, cercetarea din vara lui 1971, în zona Brașov – Săcele, când, de fapt, munca de teren și îndrumarea efectivă a studenților, pe toată durata practicii, am făcut-o numai noi, cei din Laborator (I. Popescu, A. Apostol, I. Filipescu, M. Voinea și cu mine).

De asemenea, în practica de la Runcu (jud. Gorj), din anul 1974, organizată și condusă de profesorul H.H. Stahl, după ce studenții au început investigațiile propriu-zise, profesorul mi-a încredințat personal conducerea echipei pe întreaga durată a practicii (de regulă, cam 3-4 săptămâni). Pentru mine a fost o experiență unică și fascinantă, având posibilitatea să cunosc oameni, locuri și întâmplări deosebite, să re trăiesc viața de „student”, alături de cei tineri, și să încerc, pe cât posibil, să le ofer și unele „învățăminte” preluate de la profesorul H.H. Stahl. Regret nespuse de mult că, în momentul de față, nu se mai pot organiza, din varii motive, asemenea practici, cu participarea unor grupuri de studenți, după modelul echipelor de cercetare interdisciplinare, elaborat de D. Gusti și continuat de H.H. Stahl și alți sociologi. Contactele cu Catedra de Sociologie ne-au oferit însă prilejul să începem să ne „exersăm” și meseria de dascăl în sociologie, unii dintre noi fiind chiar solicitați să țină cursuri și seminarii în cadrul unor discipline din programa de învățământ. Astfel, Iancu Filipescu a avut o serie de seminarii de Sociologie urbană și rurală, Maria Voinea s-a orientat spre sociologia familiei (de altfel, după o experiență de câțiva ani în cadrul Laboratorului, a optat definitiv pentru cariera didactică la sociologie), Ion Popescu a fost cooptat să țină cursuri și seminarii de Sociologia culturii și religiei, iar eu, la insistențele profesorului Ion Drăgan, am predat, timp de doi ani de zile, cursul de Sociologie juridică. În felul acesta, fără să ne dăm seama, ne-am „rodă” și am multiplicat preocupările noastre, devenind, treptat, cercetători, dar și dascăli în ale sociologiei.

Trebuie să menționez faptul că, alături de Laboratorul de sociologie, fusese înființat, în 1966, Centrul de Sociologie al Academiei R.S. România (condus de C. Ionescu), care avea un personal redus numeric și nicio concepție de dezvoltare a cercetării sociologice¹². El includea, alături de sociologi din școala lui Gusti (cum era Ioan Matei), economiști, filozofi, urbaniști, investitori sociali, iar mai târziu și sociologi selectați din primele promoții ale secției de sociologie (N. Gheorghe, D. Dragomirescu, I. Mărginean, I. Glodeanu, I. Petre, S. Rașev, ș.a.). În legătură cu acest centru, T. Bogdan îmi spunea că Miron Constantinescu nu are o părere prea bună despre ceea ce se întâmplă și ce fac oamenii din acel centru, însă mă trimitea adesea să duc diverse invitații la conducerea centrului, în special la directorul științific al acestuia, Ioan Matei. Acesta era bun amic și prieten cu

¹² *Sociologia românească: 1900–2010. O istorie socială* (coord.: Cătălin Zamfir, Iancu Filipescu), Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2015, p. 89.

H.H. Stahl, împreună editaseră un excelent manual de asistență socială, în condițiile în care această profesie nu era recunoscută în România socialistă. Era un om amabil și binevoitor, cu o figură distinsă (aducea cu George Enescu), mereu zâmbitor și plin de solitudine. Profesorul Stahl îmi spunea că ar fi fost o tragedie dacă Ioan Matei s-ar fi născut femeie, pentru că nu putea să refuze pe nimeni și nici să spună cuvântul *Nu*.

Spre deosebire de Laboratorul de sociologie, acest centru a fost scos de sub patronajul Academiei Române, unde fusese înființat și trecut (în 1970) sub tutela politică și ideologică a Academiei de Științe Sociale și Politice, înființată la inițiativa și sub directa conducere a conducătorului de atunci al partidului și statului comunist, împreună cu alte instituții și centre de cercetare ale Academiei¹³. Laboratorul a *scăpat* de această *schimbare* organizatorică, dar mai ales ideologică, depășind cu brio și perioada dificilă care a urmat celebrelor *teze* din iunie 1971, când și în România s-a încercat instaurarea unei stări asemănătoare celor din China și Coreea de Nord, și de promovare a cultului personalității. Și aceasta, sunt convins, numai datorită personalității *politice și intelectuale* a lui Miron Constantinescu.

Însă, după dispariția fulgerătoare a lui Miron Constantinescu, în vara anului 1974, s-a încheiat și perioada de „boemă sociologică”. Imediat, Laboratorul a fost evacuat forțat, iar toți cei care mai făceau încă parte din el am fost înghesuiți în două camere situate într-un imobil din Panduri (unde funcționa Institutul Pedagogic de 3 ani). Pe parcursul mutării noastre în noul local, s-au pierdut sau distrus acte din arhiva Laboratorului, dispărând multe cărți din biblioteca acestuia, ca, de altfel, și din cea a profesorului, H.H. Stahl, iar mobilierul și aparatura au suferit o serie de „ajustări” sensibile, multe obiecte fiind depozitate în spații improprie și insalubre. După nici un an de zile, primim o nouă „lovitură”, de data aceasta organizațională și instituțională, în sensul că Laboratorul de sociologie este unificat cu Centrul de Sociologie al ASSP și alte grupuri și colective de cercetare, formând un conglomerat eterogen sub denumirea de Centrul de Cercetări Sociologice al Universității București, cu dublă subordonare, una politico-ideologică (sub „umbrela” ASSP) și una de cercetare (sub egida Universității). Unificarea acestor centre nu s-a realizat însă lin și uniform, ci cu numeroase contradicții și chiar conflicte între cei din vechiul Laborator, care ne consideram „matca” originară (după cum ne spunea Miron Constantinescu) și noii veniți, mai ales că unii dintre ei aveau puține tangențe cu sociologia practică de Miron Constantinescu și H.H. Stahl. Însă, datorită calităților de „mediator” și „negociator” ale lui Ioan Drăgan (devenit directorul acestui centru), ele au fost „calmate”, „temperate” și aplanate (despre profesorul Drăgan, colegul nostru I. M. Popescu spunea, desigur malițios, că este „*inconfundabil prin confuziunile sale*”). Singurul avantaj al noului centru de sociologie era că își avea locația într-o splendidă clădire (cu parter și etaj) din Piața Romană, decorată cu coloane și pereți tapetați, tavanele fiind sculptate, fiind, cum

¹³ Cosmin Popa, *Intelectuali în capcana comunismului sau înființarea Academiei de Științe Sociale și Politice*, în *Revista română de sociologie*, nr. 1–2, 2017, p. 15–35.

se spune în „buricul târgului”. Pentru mulți dintre noi, a fost și un prilej de a înnoda vechile prietenii și întâlniri cu colegii de la alte instituții și mai ales de la centrul de sociologie urbană, cu care ne întâlneam adeseori la un „pahar de vorbă” și puneam țara la cale (între aceștia îi amintesc pe Mihai Milca, Vladimir Tismăneanu, Cornel Cărtână, Trăilă Cernescu și alții).

După cutremurul (de data aceasta real) din martie 1977, clădirea din Piața Romană, unde se afla sediul Centrului de Sociologie și care rămăsese intactă a fost „vizată” de o serie de instituții publice care doreau să se mute aici. Nu știu din ce ordin am fost „mutați” (ca să nu spun evacuați) din acel loc, însă în acea vreme a circulat, printre noi, o „legendă” conform căreia lui Nicolae Ceaușescu (care după cutremurul din 1977 făcea zilnic vizite la diverse obiective și clădiri), trecând prin Piața Romană și interesându-se de „soarta” acelei clădiri, i s-ar fi spus că acolo este „sediul sociologiei”. La care, N. Ceaușescu ar fi replicat: „*Care sociologie? Parcă am desființat-o o dată*”. Urmarea a fost că, imediat, am fost „transferați” în str. Negustori, într-o clădire veche, cu doar patru camere, unde am fost înghesuți peste 50 de oameni. Nu mai spun că, odată cu această mutare forțată, din nou au fost distruse sau sustrase numeroase date de arhivă, cărți și documente. A fost o perioadă grea, dificilă, întrucât era foarte greu să studiezi și mai ales să faci cercetări serioase în asemenea condiții.

Fiind însă și sub patronajul Universității, Centrul dispunea de fonduri (modice) pentru deplasări de teren sau participări la sesiuni științifice și simpozioane, având posibilitatea să deruleze cercetări de teren în diverse zone ale țării. Din această perioadă plină de evenimente plăcute și neplăcute, vreau să amintesc doar un episod: peste drum de sediul Centrului de Sociologie exista un bloc cu vreo 10 etaje în care locuia și profesorul Marin Rădoi, care era și în Comitetul CC al PCR și ministru adjunct al învățământului superior. Îl vedeam aproape săptămânal cum venea și pleca cu mașina ministerului, fără să arunce măcar o privire sau să întrebe ce se întâmplă *vis-à-vis* de el, mai ales că mulți colegi stăteau pe trotuare, vorbeau, vociferau sau chiar gesticulau. Sunt convins că știa cine suntem, dar niciodată nu ne-a făcut nici cea mai mică observație. A fost „ostracizat” pe nedrept de partid, reproșându-i-se, lipsa de „fermitate” și „vigilență” față de mișcarea transcendentă. Mare păcat și nedreptate pentru acest om!

Și, ca să închei *odiseea* Centrului, în 1984 am fost mutați, din nou, într-o nouă locație, pe strada Schitu Măgureanu, în clădirea fostului sediu al Ligii Culturale a Românilor (fondată de Nicolae Iorga), lângă Teatrul Bulandra, de unde am fost *transferați* pentru un an în clădirea Rectoratului Universității (într-o singură cameră), din cauza unei ierni cumplit de aspre și geroase, care a dus la înghețarea și pleznirea caloriferelor din acea clădire. În primăvara următoare, am fost din nou „relocați” în vechiul sediu, de unde, de la etaj, priveam cu tristețe cum „mușcau” și dărâmau buldozerele vechiul și frumosul cartier Uranus (aici ne-au prins evenimentele din Decembrie 1989). Într-un final, Centrul de Sociologie al Universității a trecut sub egida Academiei Române (1990), situație în care se află și

în momentul de față, sub titulatura de Institutul de Sociologie (care ar fi trebuit să aibă atașată, în opinia mea, și denumirea de Dimitrie Gusti), derulând cercetări teoretice, metodologice și aplicative pe diverse probleme domenii și arii sociale.

3. MIRON CONSTANTINESCU, PROFESOR LA CATEDRA ȘI SECȚIA DE SOCIOLOGIE

La un an de la înființarea Laboratorului de Sociologie a fost creată Catedra de Sociologie, care, după cum precizează Miron Constantinescu, în articolul despre Laboratorul de Sociologie, și-a început activitatea în anul universitar 1966–1967, ceea ce reprezenta o reluare a „activității catedrei, pentru că, de fapt, continuam pe un alt plan activitatea Universității București din *perioada antebelică* (s.n.)”¹⁴. Această precizare ne duce cu gândul la faptul că Miron Constantinescu dorea să sublinieze legătura indisolubilă cu tradițiile sociologice din perioada învățământului sociologic interbelic, în care au excelat Dimitrie Gusti, H.H. Stahl, Traian Herseni și alții. În legătură cu înființarea acestei catedre, există diverse puncte de vedere și opinii în legătură cu „*cine*” și mai ales „*ce*” a făcut concret pentru apariția ei. Istoricul Ștefan Bosomitu, autor al unei remarcabile cărți despre biografia și cariera politică și intelectuală a lui Miron Constantinescu, pe baza unei analize și interpretări riguroase a arhivelor și documentelor de atunci, avansează ideea existenței unui proiect (eșuat) de reinstituționalizare a sociologiei în România socialistă, elaborat de profesorul Tudor Bugnariu¹⁵, care ar fi fost „*torpilat*” și „*sabotat*” de unii dintre delatorii și contestatarii acestuia. Autorul concluzionează că, în cele din urmă, inițiativa a fost preluată de profesorul Ion Drăgan, care a organizat și o dezbatere-masă rotundă în *Contemporanul*, în iulie 1965, inițiativă ce „*demonstrează faptul că aceasta nu era una oarecare, ci un proiect cu un puternic sprijin din partea regimului*”¹⁶, ceea ce pare să se fi întâmplat, în anul următor, prin înființarea Secției de Sociologie de la Universitatea din București, în cadrul Facultății de Filosofie.

Fără să punem la îndoială documentarea riguroasă și nici buna credință a autorului citat, este interesant să cunoaștem și care a fost opinia profesorului H.H. Stahl în legătură cu cei implicați în acțiunea de relansare și reinstituționalizare a învățământului sociologic în România după o întrerupere de aproape 20 de ani, opinie consemnată într-un interviu luat de Z. Rostás lui H.H. Stahl¹⁷. Acesta din

¹⁴ Laboratorul de Sociologie al Universității, *art. cit.*, 2017, p. 55–79.

¹⁵ Ștefan Bosomitu, *Tudor Bugnariu și un proiect eșuat de reinstituționalizare a sociologiei în România comunistă*, în *Revista română de sociologie*, nr. 1–2, 2017, p. 73.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ Z. Rostás, *H.H. Stahl sau un savant solitar într-o comunitate*, 2011 (apud *Sociologia românească: 1900–2010. O istorie socială* (coord.: Cătălin Zamfir, Iancu Filipescu), Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2015, p. 57).

urmă susține că în problema reînființării învățământului sociologic au fost implicate la un moment dat mai multe persoane, între care îi amintește pe: T. Bugnariu, G. Vlădescu-Răcoasa, H.H. Stahl, C. Nicuță. Și, în continuare, adaugă: *„am toată stima față de Bugnariu. E un om de bună credință, care nu poate fi pusă la îndoială, un om cumsecade, un om. Dar a reușit Nicuță, foarte abil, mânuitor de intrigi. L-a dărâmat. Nu a ieșit el în evidență, cum probabil spera. N-a ieșit nici Vlădescu-Răcoasa. Bugnariu, gata, s-a terminat... a fost trecut la Filosofie, nu la Sociologie... Și a răzbit... Miron Constantinescu (...) a prins momentul să pună el mâna pe această problemă... și a organizat-o cum a crezut el că e mai bine (...) De aceea spun că, dacă ar fi fost Bugnariu cel care să organizeze această catedră, ar fi ieșit poate mai bine. Până la urmă a ieșit formula aceasta, cu doi profesori de sociologie, două catedre, una a lui Miron, una a lui Nicuță*¹⁸.

Consider că trebuie să-i dăm crezare lui H.H. Stahl și nu ne îndoim că așa au stat lucrurile în acele momente de cumpănă. Însă, nu trebuie să uităm niciun moment faptul că, în timp ce T. Bugnariu se găsea, pe atunci, într-o „cădere liberă”, Miron Constantinescu se afla în plină ascensiune politică, intelectuală și universitară. Mai mult, el era de formație sociolog și pretindea că descinde din și aparține Școlii Sociologice de la București, având o mare capacitate de convingere, dar mai ales de organizare, în timp ce T. Bugnariu era de formație filosof. De altfel, el a conceput funcționarea acestei catedre într-un spirit inter- și multidisciplinar, în litera și spiritul vechii catedre de sociologie, conduse de D. Gusti, cu două amendamente: a renunțat la vechea denumire a acesteia, din vremea lui Gusti, care se numea inițial Catedra de Sociologie, etică și politică, denumind-o simplu Catedra de Sociologie, și a adus o serie de cadre didactice, dintr-o serie de domenii științifice care erau înrudite cu sociologia, în calitate de titulari și remunerați (pe când în vechea Catedră a lui Gusti doar acesta era profesor titular remunerat, restul – cum au fost Tr. Herseni și H.H. Stahl – erau asistenți onorifici). Desigur, modul de recrutare și titularizare a personalului didactic din Catedra de sociologie, realizat sub îndrumarea personală și directă a lui Miron Constantinescu, rămâne o problemă de discutat. S-a spus că el nu s-a orientat întotdeauna cel mai bine în legătură cu selecția unora dintre profesori sau asistenți și nici nu a cunoscut competențele lor profesionale. Mai mult, el s-a opus, se pare, după cum spun mulți, chiar în mod brutal și violent, aducerii la catedră a lui Traian Herseni, pe care-l socotea indezirabil, datorită trecutului său politic (fapt ce i-a atras arestarea și condamnarea în timpul regimului comunist, în 1951–1956)¹⁹, chiar dacă ulterior a fost reabilitat, devenind, la un moment dat, chiar șeful sectorului de psihologie socială din cadrul Institutului de Psihologie al Academiei (de unde, de altfel, s-a și pensionat). Această reticență și respingere a lui Tr. Herseni din partea lui Miron Constantinescu

¹⁸ *Ibidem*, p. 87–88.

¹⁹ *Sociologi români. Mică enciclopedie* (coord. Șt. Costea), București, Editura Expert, 2001, p. 240–250.

s-ar putea datora și faptului că acesta din urmă publicase niște articole într-o revistă din provincie, în care își exprima dezacordul față de modul în care Miron Constantinescu, organizase Catedra de sociologie și recrutase oameni (fapt relatat de colegul Iancu Filipescu și confirmat de Ioan Mărginean). Aceeași reticență a avut-o și față de cei din preajma lui Tr. Herseni sau care au colaborat cu el, cum a fost cazul profesorului Cătălin Zamfir, respins categoric de Miron Constantinescu pe motiv că ar fi omul lui Herseni și nu al său. În schimb, spre cinstea lui, dar mai ales pentru câștigul catedrei, a avut curajul să-l coopteze în catedră pe marele profesor H.H. Stahl, ajuns la o vârstă venerabilă, dar încă plin de vigoare și putere de muncă, pe care l-a sprijinit permanent, obținând pentru acesta și conducerea de doctorat, după cum precizează el însuși în *Prefața* cursului de sociologie generală: „Am obținut (cu unele dificultăți, din partea organelor de învățământ) ca profesorul H.H. Stahl să țină, concomitent cu cursul meu teoretic, un *curs de metode și tehnici ale sociologiei*, întemeiat pe aceeași concepție ideologică și filosofică. Țin cu acest prilej să-i exprim mulțumirile mele stimatului nostru *coleg și prieten*”²⁰. De altfel, același respect și recunoștință avea Miron Constantinescu și față de vechiul său profesor, D. Gusti, pe care l-a ajutat material și financiar pentru ca să poată depăși greutățile vieții după ce a căzut în dizgrația regimului comunist, intervenind personal la cele mai înalte foruri politice în favoarea acestuia, fapt ce reiese dintr-un interviu acordat de profesorul Stanciu Stoian lui S. Chelcea și Iancu Filipescu (interviu realizat în 1983 și publicat după decembrie 1989)²¹.

Miron Constantinescu a reușit să-l coopteze la Catedra de Sociologie, alături de H.H. Stahl, și pe Constantin Nicuță, amândoi de o mare valoare intelectuală, precum și alți profesori mai tineri sau trecuți de prima tinerețe, cum ar fi: Ioan Drăgan, Natalia Damian, Virgil Constantinescu, Pompiliu Grigorescu, Petre Cristea, Ion Constantinescu, Aculin Cazacu, Ion Iordăchel, Septimiu Chelcea, Andrei Stănoiu, cărora aveau să li se adauge noii tineri selectați din promoțiile de absolvenți ce au urmat anului de debut 1966: Ioan Mihăilescu, Ilie Bădescu, Maria Voinea, Ion Ungureanu.

Miron Constantinescu, deși apare ca „patronul” acestei Catedre sau șeful *de facto* al acesteia (șeful real a fost Ion Drăgan, care a acumulat și funcția de director al Laboratorului de Sociologie), nu era perceput de studenți și profesori ca un om politic, cât mai ales ca un distins și respectat profesor, extrem de sobru, aproape rigid și autoritar (dar nu înfricoșător), cu prestanță fizică și intelectuală. Venirea și plecarea sa de la cursul de *Introducere în sociologia generală*, pe care îl ținea cu regularitate în fiecare săptămână, arareori absentând (și atunci doar când era chemat la conducerea superioară de partid), reprezenta un veritabil „ritual”

---

²⁰ Miron Constantinescu, *Introducere în sociologie. Note de curs* (partea I și a II-a), București, Centrul de multiplicare al Universității din București, 1972, p. VI.

²¹ S. Chelcea, I. Filipescu, *Dimitrie Gusti – mare patriot și sociolog umanist*, în *Alternative*, nr. 7, 1990 (*apud Sociologia rediviva*, ed. M. Voinea, I. Mărginean, S. Chelcea, București, Editura Universității, 2016, p. 89).

sociologic. La venire, el era așteptat și întâmpinat de aproape toți membrii Catedrei, înșiruiți pe treptele Rectoratului în ordine ierarhică: cel mai jos jos stăteau conferențiarii, ceva mai sus lectorii, ultimii fiind asistenții. Miron Constantinescu cobora dintr-o mașină de culoare neagră, după care se apropia grav și sobru de „mulțimea” adunată, dând mâna cu fiecare în parte. Apoi, însoțit de tot acest „cortegiu”, intra în amfiteatrul de curs, unde își expunea prelegerile. Aducea cu el o mulțime de cărți (mai ales operele lui Marx și Engels) pentru a-și întări argumentația, plină de elocință și stil didactic elevat. La plecarea lui de la curs, „ritualul” se reproducea aidoma, numai că era însoțit numai de către cei mai „aleși” membri ai Catedrei. Într-o zi, împreună cu colegul Iancu Filipescu, ne-am dus și noi la acel curs, însă chiar de la intrare profesorul Miron Constantinescu ne-a întrebat pentru ce am venit, la care noi am răspuns, prudent și școlărește, că vrem să învățăm sociologie de la el. Ne-a privit atent de sub ochelarii cu ramă de baga și ne-a spus: „Dacă vrei să înveți sociologie, mergeți la bibliotecă să studiați și nu mai veniți la cursul meu”, ceea ce am și făcut.

Cursul său de sociologie generală se bucura de audiență din partea studenților, fiind printre primele și aproape *singurele* cursuri tipărite și puse la îndemâna studenților, reprezentând un gen de „îndrumar” și „îndreptar” tematic și metodologic pentru seriile care au absolvit sociologia, fiind tipărit în mai multe ediții consecutive, încă din anul 1970²². Din notele sale de curs, reiese, fără echivoc, faptul că Miron Constantinescu considera sociologia o „știință aparte, care își are propriul ei câmp de acțiune, propriile metode de investigație, propriile țeluri și propriul profil. Ea se distinge de materialismul istoric, care este o concepție filosofică și metodologică asupra dezvoltării generale a societății, dar este legată de aceasta. Între funcțiile sociologiei, cea mai importantă este funcția *critică*, menită să examineze critic fenomenele sociale, să prezinte concluziile acestei analize și sinteze critice. Fără o critică socială, întreaga sociologie este mult diminuată în rostul și funcționalitatea sa. Ea trebuie să semnaleze dificultățile vieții sociale, contradicțiile vieții sociale în toate societățile, inclusiv în societatea socialistă. Sociologia nu trebuie să fie o știință apologetică, rolul sociologiei este să analizeze critic realitatea socială²³.

Era un îndemn clar spre desfășurarea unor cercetări concrete de sociologie, pentru a putea identifica și explica „disparitățile” și „discordanțele” unor probleme sociale din socialism, fapt ce se va concretiza și în investigațiile și practicile sociologice făcute de Catedra de sociologie cu studenții de această secție în diverse zone ale țării, rezultând o serie de lucrări interesante sub raport teoretic și

---

²² Prima ediție a cursului *Introducere în sociologie* (partea I) a apărut în 1970, cea de a doua ediție în 1971, iar cea de-a treia (incluzând părțile I și II) în 1972. De asemenea, a editat (în colectiv) un curs de istoria sociologiei românești, tipărit la Universitate sub titlul de *Gândirea sociologică din România. Note de curs* (1973).

²³ Miron Constantinescu, *Introducere în sociologie*, ed. cit., 1972, p. 15.

metodologic²⁴. Principalul câștig al acestor cercetări, realizate în comun de cadre didactice, cercetători și studenți, a fost acela că *toți* au avut de învățat ceva, dobândind aptitudini și abilități metodologice și aplicative, devenind buni observatori ai realităților sociale. Iar aceste practici de cercetare studentești au devenit, treptat, veritabile „ateliere” pentru dobândirea unor capacități, abilități și aptitudini pentru viitorii sociologi, antrenați nu numai ca simpli investigatori, ci și ca observatori și participanți activi, mulți elaborându-și tezele de licență, dizertație (sau chiar doctorat) în urma valorificării rezultatelor cercetărilor la care au fost antrenați.

Fără a supralicita „modul” acesta de a concepe și, mai ales, de a face sociologie de teren, introdus și „patronat” de Miron Constantinescu (este adevărat, cu sprijinul și contribuția lui H.H. Stahl), după modelul lui D. Gusti și al Școlii sociologice interbelice, credem că el se singularizează în peisajul sociologiei practicate în celelalte țări socialiste (poate cu excepția Poloniei și Ungariei), sociologie „revitalizată” în mare parte în lagărul sovietic după exemplul Moscovei și în care nu se prea vorbea de funcția critică a acesteia sau de relevanța cercetărilor concrete de teren. Probabil că „genul” acesta de a face sociologie, ca și audiența crescândă a acestei discipline (inclusiv a lui Miron Constantinescu), au început să deranjeze, mai ales că sistemul (care-și permitea totuși „luxul” să o finanțeze) a intuit potențialul „pericol” pe care-l reprezenta disciplina, focalizată spre evidențierea (este adevărat, timidă) a unor „disparități” sociale și a problemelor reale din socialism, în loc să „legitimeze” politica oficială și ideologia comunistă.

Concepția lui Miron Constantinescu și, implicit, a Catedrei de Sociologie, era aceea că orice *sociolog* trebuie să aibă cunoștințe temeinice de *teorie sociologică*, de epistemologie, de istorie a sociologiei și metodologie și să-și aprofundeze cunoașterea realităților sociale prin intermediul sociologiilor de ramură (sociologia urbană-rurală, sociologia populațiilor, sociologia industrială, sociologia culturii, sociologia familiei etc.), completând această formație sociologică cu cunoștințe filosofice, de logică, de statistică socială, economie, etnografie și folclor, politologie, etică, estetică etc., ceea ce denotă, încă o dată, apropierea izbitoare de programa și disciplinele predate în învățământul sociologic interbelic. O altă „inovație” adusă de Miron Constantinescu și colaboratorii săi de la Catedra de sociologie a fost aceea că, începând cu anul următor 1971–1972, învățământul sociologic s-a desfășurat în cadrul existenței a trei secții, una de *sociologie economică*, alta de *sociologie urbană și rurală* și cea de a treia de *sociologia educației și cultură*. Practic, după primii doi ani de studiu, în care studenții urmau un „trunchi” comun de discipline obligatorii, ultimii doi ani erau destinați pregătirii și specializării diferențiate a acestora în cadrul celor trei domenii amintite²⁵.

²⁴ În cinstea celui de Al VII-lea Congres de Sociologie de la Varna (1970), Catedra și Laboratorul de sociologie au editat și prezentat patru lucrări (se pare, apreciate de opinia publică și comunitatea sociologică): *Procesul de urbanizare în România. Zona Slatina*, *Procesul de urbanizare în România. Zona Brașov*, *Metode și tehnici ale sociologiei și Studii și cercetări ale tinerilor sociologi*.

²⁵ Andrei Stănoiu, Ioan Mihăilescu, *Catedra de sociologie a Universității București*, în *Viitorul social*, nr. 3, 1972, p. 1004–1010.

Comparativ cu studenții de la celelalte secții ale Facultății de filosofie (care erau: Filosofie, Psihologie și Pedagogie), cei de la sociologie participau (în fiecare an, în luna iulie) la cercetări de teren *obligatorii*, sub îndrumarea cadrelor didactice și a cercetătorilor, iar în timpul anului universitar, o zi pe săptămână era destinată unor activități practice, în întreprinderi și instituții sau participări în calitate de operatori de interviu (de multe ori remunerați) la cercetările organizate de alte institute sociologice²⁶. Fără să fiu acuzat de „nostalgie” pentru acele timpuri (cel mai des invocat argument fiind acela că „eram tineri și frumoși”), cred că pentru o mare parte dintre profesorii, cercetătorii și studenții de atunci a fost cea mai frumoasă și plăcută parte a vieții lor, având în vedere felul în care puteai să faci sociologie și, mai ales, cercetare de teren, în ciuda dificultăților ideologice și a cenzurii (sau autocenzurii) existente la tot pasul.

Iar pentru a nu fi bănuțit și de subiectivism exagerat, pentru caracterizarea personalității sociologice a lui Miron Constantinescu, voi reproduce doar câteva dintre opiniile formulate de unii dintre profesorii și cercetătorii din acea vreme, reiterate cu ocazia aniversării, în 2016, a 50 de ani de la reinstituționalizarea învățământului sociologic în România (și publicate într-un volum omagial), privind implicarea lui Miron Constantinescu în renașterea și relansarea sociologiei, a momentului când, așa cum se exprima el plastic la una din ședințele Laboratorului de sociologie, „*Stimați tovarăși, s-a dat drumul la sociologie*”. Astfel, profesorul Ioan Drăgan, un colaborator apropiat al lui Miron Constantinescu, subliniază următoarele: „*Cu riscul poate de a exagera, aș spune că profesorul Miron Constantinescu a practicat cu devoțiune sacerdotiul profesoral la Secția de sociologie din Universitate. A și reunit prelegerile sale de sociologie într-un manual de teorie sociologică, editat la scurtă vreme după organizarea Secției și a Catedrei de profil. Spiritul militant al profesorului (și omului politic) Miron Constantinescu a grăbit și a energizat încheierea noii structuri universitare. Cât timp a trăit, chiar dacă restricționările politice asupra sociologiei începuseră să se manifeste încă voalat (poate și ca un soi de adversitate personală față de încercarea nu doar bănuțită a acestuia de a-și reconsolida statutul politic și prin recursul la o platformă academică). Dar poate că aceste reflecții și considerații au un caracter de supoziție, cu nuanțe prea personale*”²⁷. La rândul lui, Andrei Stănoiu (în prezent profesor) își amintește despre cursurile ținute de Miron Constantinescu și cele învățate de la acesta: „*Datorez mult dezbaterilor din cadrul catedrei, conduse cu înțelepciune și rigoare de profesorul Miron Constantinescu,*

²⁶ În prezent, la multe facultăți de sociologie nu mai figurează sau nu se mai predau cursuri de sociologie urbană-rurală, sociologia culturii, sociologie industrială, sociologie economică, istorie socială, istoria sociologiei românești, sociologie medicală, ergonomie etc., ca să nu mai amintim de practicile de cercetare studențești care, vorba lui Caragiale, sunt splendide și sublime, însă lipsesc cu desăvârșire din pregătirea studenților și planurile de învățământ, ceea ce este o mare pierdere.

²⁷ Ioan Drăgan, *Remember. La semicentenarul redeschiderii învățământului sociologiei în România*, în vol. *Sociologia rediviva* (editori M. Voinea, I. Mărginean, S. Chelcea), București, Editura Universității din București, 2016, p. 16.

în care fiecare membru al catedrei avea deplina libertate de a-și expune punctul de vedere, chiar și atunci când era mai mult sau mai puțin diferit de cel al șefului de catedră, cu condiția să fie bine întemeiat și susținut cu argumente, dar și ședințelor periodice ale Laboratorului de Sociologie, conduse de profesorii Miron Constantinescu sau Ion Drăgan, la care participau activ, cu regularitate, specialiști de marcă din domeniul sociologiei sau din domenii conexe”²⁸.

Un alt membru al Catedrei, profesorul Septimiu Chelcea, care chiar dacă, se pare, nu a fost în „grațiile” lui Miron Constantinescu (după cum el însuși mărturisește în cartea sa de amintiri), îl prezintă, totuși, într-o lumină favorabilă, subliniind că: „Profesorul Miron Constantinescu, deși nu a fost niciun moment șeful oficial al Catedrei de sociologie, a „patronat” sociologia. A fost, după opinia mea, un sprijin pentru existența sociologiei în Facultatea de Filosofie, unde aveam de înfruntat pretențiile celor de la alte catedre, care perorau că adevărata sociologie este socialismul științific sau materialismul dialectic și istoric. Noi ne apăram cu Note de curs de Miron Constantinescu, în care se scria negru pe alb că sociologia este «știința socială a ansamblului raporturilor sociale, a structurilor și proceselor sociale, a acțiunilor și luptelor sociale» (Introducere în sociologie. Note de curs, Universitatea din București, 1973, p. 4)”²⁹.

Într-un mod asemănător se pronunță și fosta lui studentă, Maria Voinea, ajunsă profesor universitar și prorector al Universității București, repartizată inițial la Laboratorul de sociologie și apoi transferată (cu acordul personal al lui Miron Constantinescu) la Catedra de sociologie, unde a ținut, la un moment dat, seminariile la cursul de sociologie generală (predat de Miron Constantinescu). Chiar pe timpul acela, îmi aduc aminte că la un moment dat a rămas fără normă didactică într-un an universitar, datorită „bunavoinței” unor colegi și „manoperelor” de culise ale șefului de personal (pe care-l chema Ciurel). Eram de față când dânsa s-a plâns lui Miron Constantinescu de ceea ce i se întâmplase. Acesta a întrebat-o cine a hotărât să-i ia norma didactică și aflând răspunsul a replicat prompt și clar: „Tovarășul Ciurel, dacă nu are ceva mai bun de făcut decât să-ți taie orele, să se ducă naibii pe podul Ciurelului!” Și a dat pe loc dispoziție ca imediat colega noastră să-și recapete orele tăiate abuziv. Iată ce spune colega despre Miron Constantinescu: „Șeful **de facto** al Catedrei de sociologie în aceea perioadă a fost profesorul Miron Constantinescu – personalitate marcantă a epocii, un om extrem de sobru, aproape rigid, autoritar, cu prestanță fizică și intelectuală. Profitând de poziția sa socială și politică, profesorul Miron Constantinescu a avut un rol foarte important în reînstituționalizarea sociologiei în societatea românească și în înființarea Catedrei de sociologie la Universitatea din București”³⁰.

²⁸ Andrei Stănoiu, *Cel mai mult am învățat, împreună cu studenții, din cercetările sociologice*, p. 27.

²⁹ Septimiu Chelcea, *Mai pe larg, la interior*, în *Sociologia rediviva*, ed. cit., p. 41.

³⁰ Maria Voinea, *Amintiri și gânduri despre studenție*, în *Sociologia rediviva*, p. 68.

Însă caracterizarea cea mai concisă privind contribuția lui Miron Constantinescu la relansarea sociologiei în general, a învățământului și cercetării sociologice în special, o face profesorul Ioan Mărginean, pe atunci student al primei promoții de sociologi (1966–1970), după cum urmează: „*Meritele principale ale profesorului Miron Constantinescu (care și în timpul regimului comunist a avut o carieră sinuoasă, devenit la început lider politic, cade în dizgrație la mijlocul anilor '60, apoi este reabilitat parțial și orientat spre domeniul cercetării științifice) legate de reluarea învățământului sociologic au fost: promovarea ideii, așa cum am menționat, că sociologia este știință, nu ideologie, nici filosofie, adică materialism istoric sau socialism științific (dar se baza pe concepția marxistă despre societate); contribuții la pregătirea sociologilor, inclusiv în practicile de cercetare (a și participat, de altfel, la aceste activități); a reluat legătura cu domeniile de cunoaștere promovate în școala monografică, a susținut organizarea de simpozioane naționale studențești, participări la manifestări științifice internaționale (un număr mare de cadre didactice, cercetători și proaspăt absolvenți au fost prezenți la Congresul Mondial de Sociologie de la Varna, din 1970)*”³¹.

Miron Constantinescu a avut un rol important în înființarea nu numai a Catedrei de sociologie, ci și a celei de istoria sociologiei, păstorită multă vreme de profesorul Constantin sau Costache (cum îi spuneau cei apropiați) Nicuță, care a fost la un moment dat, decanul Facultății de Filosofie (1965–1968) și chiar șef al Catedrei de sociologie, pentru o scurtă perioadă (1972–1974). Era un personaj fascinant și spectaculos, un om de o erudiție rară, un enciclopedist al sociologiei, un excelent *causeur* și povestitor al istoriei sociologiei, inconfundabil prin maniera de predare a acestei discipline. Deși era cel mai bun cunoscător al sociologiei weberiene și a citit tot ce s-a scris sau se putea scrie în sociologie, nu a lăsat scris aproape nimic notabil. De altfel, la una din ședințele de Laborator, unde era prezent și Miron Constantinescu, acesta i-a spus: „*Tovarășe Nicuță, sper că o să ajung să vă văd cursul tipărit înainte de a mă pensiona*”. La care C. Nicuță a răspuns prompt: „*Atunci mai am timp berechet, pentru că membrii CC al PCR se pensionează după vârsta de 80 de ani*”, la care Miron Constantinescu a zâmbit. Celor care încă mai considerau sau identificau sociologia cu ideologia burgheză, Nicuță le răspundea ironic, „*Păi aveți dreptate, cum să nu fie sociologia burgheză, dacă Durkheim, Weber, Pareto au fost burghezi și au trăit în burghezie*”. Știa să depășească toate „capcanele” ideologice întinse de unii dintre contestatarii lui, care-l bănuiau de „duplicitate” ideologică, spunându-le: „*Punctul meu de vedere este marxist. Dacă cade marxismul, cade și punctul meu de vedere*”. Iar aceluia care critica sociologia occidentală, vest-europeană, le spunea: „*Pe ce vă bazați critica sociologiei vestice? De ce nu criticați și sociologia sudică sau nordică,*

³¹ Ioan Mărginean, *Începuturile unui nou parcurs al sociologiei românești*, în vol. *Sociologia rediviva*, p. 61.

dacă credeți că există sociologii în funcție de punctele cardinale?”. În sfârșit, la una din ședințele de catedră, profesorul Nicuță a povestit că a fost la minister, unde a participat la o ședință la care ministrul de atunci a semnalat faptul că sunt profesori care au prea multe ore, că se înghesuie să obțină ore în plus la plata cu ora, cărora nu le mai fac față. La acea ședință era prezentă și o doamnă mai în vârstă, ajunsă la prag de pensie doar ca asistentă (și pe care o chema, culmea, Bătrânu), care i-a spus profesorului Nicuță: „*Și când te gândești, tovarășe profesor, că unii dintre noi nu avem deloc ore*”, la care acesta i-a răspuns scurt, cu umor: „*Păi de ăștia nu s-a spus nimic la minister*”. Știa să fie ironic și chiar sarcastic, inclusiv cu colegii de catedră. Atunci când a trebuit să se pensioneze, la cursul ținut cu studenții, le-a spus: „*La notificarea serviciului personal, dar mai ales la insistențele colegilor (s.n.) de catedră a trebuit să mă pensionez forțat, dar, ce să-i faci, asta este viața*”.

Cursurile sale erau fascinante, incluzând paranteze și anecdote privind biografiile sociologilor analizați, cu lux de amănunte despre ceea ce făceau în viața cotidiană, inclusiv aventurile și amantele acestora, toate spuse cu accent specific moldovenesc, cu glume, vorbe de duh și de înțelepciune, motiv pentru care unii dintre studenți știau istoria sociologiei mai mult după istoria iubirilor și „amantlăcurilor” trăite de fondatorii sociologiei. Despre el, profesorul Ioan Drăgan crede că a „rămas mai curând credincios weberianismului (teza sa de doctorat este prima din România consacrată lui Max Weber) sau se situa mai curând în complementaritate cu perspectiva durkheimiană (predominantă la grupul de la Secția de Sociologie) și care împărtășea mai curând ideea «inexorabilității primatului societății asupra indivizilor»³²”. Era un intelectual rafinat, avid de cultură și cărți, iar de câte ori te întâlnea și te vedea cu o carte de sociologie, pur și simplu ți-o înhăța din mână și îți spunea: „*Lasă, că tu ești încă tânăr și nu o înțelegi, o să-ți spun eu mai târziu despre ce este vorba*”. Inutil să mai spun că evita să ți-o înapoieze. Colegul Mihai Milca mi-a relatat că, după moartea sa (1991), din bogata și vasta lui bibliotecă s-ar fi ales praful. Mare păcat și mare pierdere.

Miron Constantinescu a fost preocupat nu numai de „refacerea” sistemului instituțional sociologic (decapitat brutal și inexistent în perioada de după 1948) exclusiv în București, ci și în alte centre universitare, punând umărul la înființarea secțiilor de sociologie și sociologie-psihologie la Cluj și Iași, sprijinind o serie de sociologi din aceste centre universitare (Ion Aluaș și Achim Mișu, Tr. Rotariu la Cluj, I. Natanson, V. Carpinschi, V. Miftode la Iași) și insistând asupra introducerii sociologiilor de ramură la unele institute de învățământ superior, cum ar fi: sociologia economică (la ASE), sociologia agrară (la Agronomie), sociologia medicinei (la Medicină), sociologia artei și culturii (la Belearte), sociologia sportului (la IEFS) etc.

---

³² Ioan Drăgan, *Remember. La semicentenarul redeschiderii învățământului sociologiei în România.*, în *Sociologia rediviva*, p. 18.

Această perioadă de „grație” a sociologiei, când toți credeam sincer că sociologia a intrat „în linie” dreaptă, pe fondul „destinderii” și „deschiderii” sistemului comunist de la noi și al recunoașterii rolului sociologiei ca știință, se va întrerupe (în mod nefericit) pentru sociologi, preponderent din cauza derapajelor ideologice ale conducerii de partid, în special ale liderului conducător de atunci, concretizate în așa-numitele „teze” din iulie 1971. Ele au marcat, indubitabil, începutul „închiderii” sistemului comunist, al incapacității lui de a modela și transforma realitățile sociale, dar și începutul politicii deșănțate și grotești dedicate „cultului personalității” secretarului general al partidului. Iar primele semne ale „schimbării atitudinii politice față de sociologie au fost stoparea marilor cercetări sociologice empirice (...) După anii '70, instituțiile publice nu au mai realizat programe semnificative de cercetare empirică”³³.

Sunt convins că „declinul” sociologiei și impactul „marginalizării” ei poate fi pus și pe seama declinului politic al lui Miron Constantinescu, a cărui carieră politică cunoaște o traiectorie descendentă tot mai pronunțată după 1972: de la funcția de președinte al Consiliului Economic și vicepreședinte al Consiliului de Stat, la cea de președinte al Consiliului Central de Control Muncitoresc al Activității Economice și Sociale, apoi la cea de președinte al Marii Adunări Naționale³⁴, care era o funcție pur decorativă. Că așa au stat lucrurile o dovedește și faptul că, după dispariția sa fulgerătoare și prematură din viață (la nici 57 de ani, în 18 iulie 1974), Laboratorul de Sociologie al Universității, înființat și coordonat de el, a fost evacuat imediat din sediul său, iar cercetătorii „vărsați” *in corpore* în noul conglomerat eterogen și eteroclit reprezentat de Centrului de cercetări sociologice. La fel s-a întâmplat și cu Facultatea de Filosofie, inclusiv cu Secția și Catedra de sociologie, care, începând cu anul 1977, au fost unificate „forțat” cu Facultatea de Istorie, rezultând un „hibrid” numit istorie-filosofie. Mai mult, chiar profesia de sociolog nu a mai fost recunoscută, se pare, în nomenclatorul ocupațiilor oficiale. Așa că promoțiile de absolvenți din perioada 1970–1978 au beneficiat de diplomă cu mențiunea specializării *sociolog* (s.n.), pe când promoțiile din anii următori, deși susținuseră admiterea la sociologie, au devenit, fără voia lor, absolvenți de filosofie-istorie sau, după caz, istorie-filosofie³⁵, cele două secții rezultând în urma unificării celor două facultăți, cu profil atât de diferit. S-a păstrat, totuși, un „colectiv” de sociologie, sensibil redus numeric și atașat catedrei de Economie de la Universitate. Cu toate acestea, învățământul superior sociologic a „supraviețuit” până la prăbușirea regimului comunist, însă și-a restrâns sensibil aria de activitate

³³ Cătălin Zamfir, Iancu Filipescu, *op. cit.*, p. 95.

³⁴ Constantinescu, Miron, în Stelian Neagoe, *Oameni politici români (enciclopedie)*, ed. cit., p. 196–197.

³⁵ Dumitru Otovescu, *Sociologi români de azi – generații, instituții, personalități*, București, Editura Academiei Române, 2016, p. 34. Desființarea secțiilor universitare de sociologie a „fost motivată prin faptul că Academia de partid Ștefan Gheorghiu urma să preia funcția de formare a sociologilor... în realitate misiunea acestei instituții a fost de a forma/perfecționa activiști politici, iar nu specialiști universitari” (C. Zamfir, I. Filipescu, *Sociologia românească 1900–2010*, p. 96).

și audiența, apărând sub forma unor cursuri opționale sau facultative, predate la Institutul Politehnic (sociologie industrială – Cătălin Zamfir, Iancu Filipescu), ASE (sociologie economică), medicină (sociologia medicinei – Grigore Popescu, Sorin M. Rădulescu), Institutul de construcții (sociologie industrială – N.S. Dumitru), Institutul Agronomic (sociologie rurală – O. Boiangiu), Belearte (sociologia culturii – A. Bondrea, L. Tobă). Cât privește pe alți membri mai vechi sau mai tineri ai Catedrei de Sociologie, aceștia au fost trimiși să predea cursuri și seminarii de sociologie la alte facultăți din Universitate sau din afara ei (I. Bădescu, I. Ungureanu, I. Constantinescu și alții).

Cât timp Miron Constantinescu a fost la conducerea sociologiei, marea majoritate a aceluia care făceau parte din Catedra și Laboratorul de sociologie au avut un sentiment de siguranță și confort personal, simțind că sunt protejați și apărați, că „cineva, acolo sus, îi iubește”. Acest lucru i-a deranjat probabil pe unii „tovarăși”, stârnind chiar invidia unor colegi de la alte facultăți, care nu agreau deloc ideea că noi ne bucuram de un statut și tratament privilegiat și oarecum „elitist”. De altfel, ca un fel de *memento mori*, ei ne avertizau că să avem grijă, că totul este trecător și că în momentul în care Miron Constantinescu va cădea din nou în dizgrație (sau chiar va dispărea fizic) se va termina cu sociologia și cu noi. Și, după cum spune vorba aceea, de ce îți este frică nu scapi, se va produce nu peste puțină vreme moartea bruscă a lui Miron Constantinescu, pe 18 iulie 1974. Cred că ea a marcat „începutul sfârșitului” pentru sociologie, dar și pentru unii sociologi, deși sociologia nu a putut fi niciodată complet și definitiv desființată.

Momentul decisiv al reorganizării institutelor de cercetare sociologică și a învățământului sociologic se va produce după 1989, când în urma înlăturării violente a regimului totalitar din România vor fi înființate sau reînființate noi unități de cercetare, cum ar fi: Institutul de Sociologie al Academiei Române, Institutul de Cercetare pentru Calitatea Vieții, relansându-se totodată învățământul sociologic universitar, nu numai în București, Cluj, Iași sau Timișoara, ci și în Brașov, Craiova, Oradea, Sibiu, Constanța și Petroșani, în paralel cu apariția sociologiei într-o serie de universități particulare.

4. MIRON CONSTANTINESCU ȘI APARIȚIA REVISTEI „VIITORUL SOCIAL”

În anul 1972, se produce un important eveniment editorial și publicistic în comunitatea sociologică, și anume apariția primului număr al revistei *Viitorul social*, care avea să devină principala formă de cunoaștere și diseminare a rezultatelor cercetărilor întreprinse de sociologi pe diverse teme teoretice sau empirice. Ea avea inițial ca subtitlu „Revistă de sociologie”, pentru ca, ulterior, să i se adauge „Revistă de sociologie și științe politice”. Despre țelurile apariției acestei reviste, Miron Constantinescu preciza în „Cuvântul înainte” din primul număr al acesteia: „De ce este necesară o revistă de sociologie? **a.** Această revistă are rolul

*de a realiza o mai bună reflectare și prezentare a realității sociale, cu toate aspectele ei multilaterale. b. Ea trebuie să impulsioneze studierea proceselor sociale, condiție necesară pentru realizarea unei mai bune dirijări a acestor procese. c. Revistei de sociologie i se cere să contribuie la elaborarea unor soluții sociologice care să poată fi prezentate forurilor de decizie. d. Se simte nevoia unei mai bune informări a cititorilor și, în general, a maselor populare asupra mișcării sociologice din România. e. În același timp se impune o mai bună informare a cititorilor asupra mișcării sociologice internaționale. f. Participarea la elaborarea unor prognoze sau perspective sociale*³⁶.

Din această prezentare a scopurilor revistei, rezultă că Miron Constantinescu și colaboratorii săi apropiați de atunci (H.H. Stahl, C. Nicuță, I. Iordăchel, I. Drăgan, Mihail Cernea, Șt. Costea) concepeau această revistă ca o tribună de informare și dezbateră a celor mai semnificative probleme ale sociologiei, de prezentare a realităților sociale din România și de identificare a unor soluții sociologice utile factorilor de decizie. Chiar dacă pe coperta interioară a primului număr figurau citate din expunerile secretarului general al PCR de atunci, lecturând sumarul primului număr al revistei observi că un loc important era destinat prezentării unor cercetări de teren și unor sociologii-ramură, cum ar fi: demografia, arta, teatrul și literatura, învățământ și cultură, ele fiind ulterior completate cu informații utile despre agricultură, industrie, comunități, familie etc.

Primul redactor-șef al acestei reviste a fost C. Nicuță (în 1972–1980), iar redactor șef adjunct era I. Iordăchel, ea apărând sub egida Academiei de Științe Sociale și Politice și a Comitetului Național de Sociologie (care, la rândul lui, edita o revistă în limba engleză, „The Romanian Journal of Sociology”). Revista avea o periodicitate de patru numere pe an și era editată într-o formă grafică de excepție, cu coperti cartonate de culoare portocalie, incluzând, alături de rubricile menționate, și note de lectură, recenzii, note de călătorie, precum și o rubrică cu „Paginile cititorului”, care urmărea să asigure un contact și dialog între redacție și cititori, dar și între cititorii revistei însăși (pentru o vreme, autorii au fost chiar remunerați pentru articolele publicate).

Colegiul de redacție a manifestat destul de multă exigență atât în privința politicii editoriale a revistei, a profilului și conținutului acesteia, cât și în privința calității articolelor, materialele trimise fiind „filtrate” științific de către membrii colegiului mare și ai colegiului redacțional. În ciuda acestor exigențe, în revistă au apărut și o serie de articole ditirambice și ovaționale, semnate de unii reprezentanți cu funcții de conducere în partid și stat, alături de materiale interesante și de valoare, privind rezultatele unor cercetări de teren. Pentru mulți sociologi din generația mea revista a fost un prilej excelent de a scrie și publica, cu toate compromisurile de rigoare pe care trebuia să le faci pentru ca articolele să fie acceptate și publicate. Ulterior, acestei reviste de sociologie i se adaugă și denumirea de *politologie*, ceea ce i-a scăzut sensibil calitatea sub raport teoretic,

³⁶ Miron Constantinescu, *Cuvânt-înainte*, în *Viitorul social*, nr. 1, 1972, p. 11.

metodologic și aplicativ. Revista își avea inițial sediul într-o clădire splendidă, situată pe str. Onești (astăzi str. G. Em. Dobrescu), după care a fost mutată în localul Centrului de sociologie din Piața Romană, iar de aici pe str. Negustori, pentru ca, în final, să fie din nou relocată în vechiul sediu al ASSP. Chiar dacă munca de lectură și selecție a textelor trimise spre publicare o făcea colectivul coordonator (în special C. Nicuță, H.H. Stahl, Șt. Costea, I. Iordăchel), în realitate munca cea mai dificilă o realiza colectivul redacțional, alcătuit și din sociologi cu diplomă de sociologie (Sorin M. Rădulescu, Mariana Lazăr), ceea ce a contribuit la optimizarea calitativă a publicației. Mai mult, dacă compari această revistă cu cele editate în perioada interbelică de D. Gusti și colaboratorii săi, te izbesc unele similitudini dintre acestea, mai ales în privința grupării cercetărilor de teren pe arii și domenii tematice, dar și pe problemele analizate.

În ciuda orientării și a profilului său ideologic, în această revistă au fost publicate articole care, spre surprinderea noastră, au reprezentat „izvor” și sursă de informare pentru postul de radio „Europa liberă”, care, în emisiunile nocturne, transmitea fragmente din aceste articole. Astăzi, deși multe articole par perimate sau depășite științific, studierea lor atentă și gruparea lor tematică poate reprezenta o direcție utilă pentru o analiză de conținut, pentru a putea vedea *cum*, de către *cine* și în ce fel se practica sociologia în acele vremuri, perioadă etichetată poate, pe nedrept, de unii sociologi de azi ca fiind a „gândirii captive” sau a „ocultării sociologice”.

5. MIRON CONSTANTINESCU ȘI CERCETAREA SOCIOLOGICĂ RURALĂ

Format și educat la Școala sociologică de la București, unde i-a avut ca mentori pe D. Gusti, H.H. Stahl, G. Vlădescu-Răcoasa, Tr. Herseni și alții, Miron Constantinescu a activat în tinerețe ca membru al echipelor monografice studențești în mai multe zone rurale din județul Argeș (plasa Dâmbovnic), despre care a publicat în revista *Sociologia românească*, fiind implicat și în ancheta sociologică „60 de sate românești”. Datorită funcțiilor deținute în perioada comunistă, el nu a mai avut posibilitatea să desfășoare personal asemenea investigații, în schimb, a organizat și „pilotat” grupurile de profesori, cercetători și studenți implicați în cercetarea fenomenului de urbanizare în România (în zonele Slatina și Brașov).

Rămânând fidel „pozițiilor sociologiei progresiste” ale lui Dimitrie Gusti și, în special, a aripii de stânga a acestei școli (reprezentată de H.H. Stahl, M. Pop și Anton Golopenția), Miron Constantinescu a proiectat și realizat singura cercetare de teren, la care s-a implicat direct și personal. Este vorba de investigarea problemelor sociale și economice ale unei comune din județul Caraș-Severin, și anume Cornereva, căreia i-a dedicat un studiu sociologic publicat, ulterior, în revista „Viitorul social”³⁷. Cercetarea s-a realizat în iarna anului 1972 și la ea am

---

³⁷ Miron Constantinescu, *Probleme economice și sociale ale unei comune de munte*, în *Viitorul social*, nr. 2, 1972.

fost solicitat să particip în realizarea documentației de teren, spre marea mea mirare (dar și satisfacție) și a „invidiei” profesionale a unor colegi de breaslă. Contactul cu Miron Constantinescu și modestul sprijin documentar adus de mine la realizarea anchetei mi-au dat prilejul atât să cunosc unele laturi mai puțin vizibile ale personalității sale, cât mai ales să învăț concret sociologie rurală. Mai mult, mi-am dat seama de faptul că, deși Miron Constantinescu era un adept declarat al marxismului și materialismului istoric ca filosofii despre lume și viață (pe care le cunoștea și stăpâna poate cel mai bine dintre toți liderii comuniști ai vremii), în cercetarea sociologică de teren a adoptat *metoda monografică*, după modelul celor folosite de Școala sociologică de la București. Am în vedere modul în care a conceput cercetarea, problemele analizate, metodele și tehnicile utilizate, toate reflectând „modelul” gustian de cercetare a unei localități rurale, cu date și informații multiple de natură istorică, economică, socială, statistică și juridică. Mai mult, atunci când i-am prezentat „sinteza” discuțiilor și interviurilor avute cu sătenii din Cornereva (așa cum văzusem că fac colegii de la Catedra de sociologie), Miron Constantinescu mi-a spus clar: *„Te rog să-mi prezinți nu sinteza discuțiilor, ci discuțiile nude, neprelucrate, cuvânt cu cuvânt, așa cum ți-au fost relatate de cei în cauză, și nu cu cuvintele tale”*, ceea ce am și făcut (și mai ales am învățat să fac). Astăzi, orice sociolog (sau chiar nesociolog) care lecturează articolul despre cercetarea din comuna Cornereva, realizat impecabil sub raport metodologic, este frapat de asemănarea izbitoare a acestei monografii cu cele publicate de D. Gusti în perioada interbelică. Și atunci, te întrebi retoric: unde se întâlnesc sau se distanțează marxismul lui Miron Constantinescu, afișat formal și sociologia (gustiană) practică de acesta? Greu de spus și încă mai greu de apreciat.

Sprijinul acordat lui Miron Constantinescu în realizarea documentării la Cornereva și publicarea aceluiași articol mi-au relevat nu numai formația profesională a lui Miron Constantinescu, ci și deontologia și probitatea sa morală, atunci când, la subsolul textului de pe prima pagină, preciza că „la documentarea în legătură cu dezvoltarea vieții sociale și economice în Cornereva am fost ajutat de câțiva tovarăși, în special de către primarul comunei Ilie Brânzei și de colegul Dan Banciu, cărora le mulțumesc pe această cale”. Acum, la aproape 45 de ani de la această întâmplare, stau și mă întreb: oare câți dintre potențaii de atunci (ca să nu mai vorbesc de cei de azi) ar fi capabili de un asemenea gest de noblețe spirituală și de cinste morală făcut unui tânăr cercetător?

Investigația de la Cornereva mi-a oferit însă și prilejul să pot să mă înscriu la examenul de doctorat, din luna februarie 1972, sub conducerea profesorului magistru H.H. Stahl, examen la care, fără sprijinul și implicarea directă și personală a lui Miron Constantinescu pentru a mi se acorda dispensă de la Ministrul Învățământului, nu aș fi fost acceptat niciodată. Și aceasta, din cauza faptului că, fiind absolvent de istorie și drept (dar lucrând în sociologie), nu puteai să te înscrii, pe atunci, la doctorat decât la facultatea de profil absolvită, nu ca acum, când poți să te prezinți la admitere la orice facultate vrei. Îmi aduc aminte, și parcă văd și astăzi, semnătura și aprobarea lui Miron Constantinescu pe cererea mea de admitere

la doctorat, scrisă cu o carioca neagră, acoperind aproape toată pagina, pe care am înaintat-o (prin intermediul soției, pe atunci încă studentă) ministrului educației din aceea vreme (Mircea Malița), care a aprobat-o imediat. Ulterior, mulțumindu-i lui Miron Constantinescu pentru gestul său, acesta mi-a spus: „Nu am făcut decât să împiedic o nedreptate care ți se făcea, pentru că aveai tot dreptul să te înscrii la sociologie, aveai vechime și experiență. Ce nu înțeleg însă este de ce a fost nevoie de o semnătură a unui membru al CEX pentru a fi admis. Chiar până aici am ajuns cu birocrăția?”. Urmarea acestei întâmplări a fost benefică pentru mine, întrucât am fost admis la examen și am putut să-mi finalizez doctoratul cu H.H. Stahl, cu o temă ce viza problematica socială, economică și juridică a gospodăriilor necooperativizate, având însă ca punct de plecare modelul cercetării de la Cornereva.

6. ÎN LOC DE EPILOG

Sunt ferm convins că Miron Constantinescu ca om politic și-a dedicat întreaga viață slujirii partidului și statului comunist, fiind un „soldat” credincios cauzei acestora, crezând sincer în valorile și virtuțile socialismului și comunismului și ignorând evidentele „derapaje” politice și ideologice ale sistemului pe care sigur le-a cunoscut, dată fiind implicarea sa în multe evenimente grave petrecute. Mulți contemporani îl consideră chiar culpabil pentru unele dintre excesele și ororile petrecute în acea vreme, considerând că avea o fire dură, necruțătoare și răzbunătoare chiar. În ciuda acestor „derapaje” comportamentale avute și evidențiate în biografii, Miron Constantinescu credem că s-a singularizat, însă, în peisajul și „fauna” politică a vremii, în primul rând, prin ținuta sa intelectuală și pregătirea de excepție, prin cultura sa, ca să nu mai vorbesc de faptul că stăpâna foarte bine limbile germană, franceză și maghiară (nu știu dacă nu și engleza). Comparativ cu marea majoritate a potenților comuniști, fără instrucție și educație elevată, unii din ei semidocti (dacă nu chiar „sfertodocti”), care duceau un trai îndestulat și îmbelșugat, Miron Constantinescu a trăit modest, chiar auster, fără excese, fiind văzut adesea de cei apropiați îmbrăcat în același costum bleumarin, cu o cămașă albă, precum și un palton vechi, cu căptușeala desprinsă, și pantofi vechi, uneori cu șireturile descheiate.

Iar pentru Miron Constantinescu viața personală și familială a reprezentat o adevărată dramă, comparabilă cu ceea ce se întâmpla în tragediile antice: primul copil (Horia), a decedat pe când era copil, în urma unei banale operații de apendicită; soția sa (Sulamita), a fost victimă a omorului produs chiar de către singura fiică (Ileana, pare-mi-se), într-un moment de furie și de obnubilare a conștiinței, motiv pentru care a fost internată pe viață în spitalul de psihiatrie de la Voila (lângă Câmpina), de unde, după mulți ani, fiind externată, din neatenție a fost lovită mortal de tren, pe când începea să traverseze calea ferată; în sfârșit, un alt copil (tot Horia se numea), elev premiant și strălucit, student la fizică (și dotat, de

asemenea, cu un talent literar deosebit, apreciat, se pare, chiar de criticul literar N. Manolescu) și adulat de tatăl său, se stinge din viață în urma unui accident petrecut în munții Bucegi. Pentru oricare dintre noi, care am avut sau am trăit o viață liniștită, fără incidente sau evenimente majore, este greu, dacă nu imposibil, să înțelegem și, mai ales, să acceptăm cum de s-au putut produce asemenea grozăvii în viața unui om, impresionante, fie că l-ai simpatizat sau antipatizat pe Miron Constantinescu.

Nu încap nicio îndoială că sociologia concepută și practică de Miron Constantinescu a avut o serie de lipsuri, lacune și limite, care puteau fi cel mult ale perioadei în care el a scris și a activat sau ale *omului* implicat în politică și nicidecum ale sociologiei. Dincolo de ceea ce a făcut bun sau rău, drept sau nedrept în viața politică, ca *homo sociologicus* și pentru tot ce a realizat pentru sociologie și, mai ales, pentru sociologi, cred că un singur lucru este cert, și anume că *istoria sociologiei românești nu va putea face abstracție de numele său.*

